

بسم الله الرحمن الرحيم

«الرَّحْمَنُ * عَلَّمَ الْقُرْآنَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ * عَلَّمَهُ الْبَيَانَ»

قرآن پیام روشن الهی است که همه‌ی انسان‌ها را به راستی و رستگاری دعوت می‌کند. از صدر اسلام تاکنون، آموزش، این پیام جاودانه‌ی الهی، از مهم‌ترین ارکان تعلیم و تربیت در میان مسلمانان بوده است.

در کشور ما نیز به اقتضای جایگاه خاص دین اسلام در فرهنگ مردم و جایگاه ویژه‌ی قرآن در اعتقادات دینی، آموزش این کتاب آسمانی همواره مورد توجه همگان بوده است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، برنامه‌ی آموزش قرآن مدارس چند بار بررسی، اصلاح و تکمیل گردیده و آخرین تجدیدنظر و تولید برنامه‌ی جدید از سال ۷۷ آغاز شده است. مهم‌ترین رویکرد برنامه‌ی جدید آموزش قرآن، جامعیت این آموزش است؛ یعنی، آموزش قرآن به نحوی باشد که همه‌ی حیطه‌های یادگیری را شامل شود و به ویژه بر حیطه‌ی عاطفی که متکفل ایجاد و تقویت انس و علاقه‌ی دانش‌آموزان به قرآن و یادگیری آن است، تأکید ورزد. از سوی دیگر، تمامی موضوعات ضروری آموزش قرآن، مانند روخوانی، روان‌خوانی، صحت قرائت، توانایی درک معنای عبارت‌ها و آیات ساده‌ی قرآن کریم، آشنایی با معارف انسان‌ساز قرآن و تدبیر در آیات الهی را در حد امکان شامل شود.

بر این اساس، می‌توان از آموزش جامع قرآن کریم چنین تعریفی ارائه کرد: «آموزش جامع قرآن، فرایندی است برای دست‌یابی به توانایی قرائت صحیح، درک معنا، تدبیر در آیات و آشنایی با معارف قرآن به منظور تقویت ایمان، عمل صالح و انس با قرآن کریم.»

با توجه به رویکرد یاد شده، سه هدف اساسی آموزش قرآن در سه دوره‌ی تحصیلی، علاوه بر تقویت انس و علاقه به قرآن کریم، عبارت است از: توانایی خواندن قرآن در دوره‌ی ابتدایی، درک معنای عبارت‌ها و آیات ساده در دوره‌ی راهنمایی و تدبیر در آیات قرآن کریم و آشنایی با شرح و توضیح آن‌ها در دوره‌ی متوسطه.

شایان ذکر است که با توجه به جامعیت اهداف آموزش قرآن در هر یک از سه دوره‌ی تحصیلی، سایر اهداف نیز متناسب با شرایط ذهنی و روحی دانش‌آموزان مورد توجه قرار می‌گیرد. در این کتاب ابتدا با رویکرد، اصول، اهداف و روش‌های آموزش عمومی قرآن و سپس به تفصیل با شیوه‌ی آموزش قرآن در دوره‌ی راهنمایی تحصیلی آشنا می‌شوید.

بخش اول

کلیات

آموزش قرآن در دوره‌ی آموزش و پرورش عمومی (ابتدایی و راهنمایی)

آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی و راهنمایی مانند سایر دروس مجموعه‌ای از اهداف عمومی را شامل می‌شود. در این دوره‌ی تحصیلی، سعی بر آن است که یک شهروند به حداقل دانش، مهارت و نگرشی که به عنوان مهارت‌های پایه و عمومی در حوزه‌های مختلف مانند زبان‌آموزی، علوم تربیتی، علوم تجربی، ریاضی و ... به آن‌ها نیاز دارد، دست یابد. گاهی از این توانایی‌ها و مهارت‌های عمومی به «سواد» تعبیر می‌شود؛ مثلاً، گفته می‌شود: سواد خواندن و نوشتن، سواد ریاضی، سواد بهداشتی، سواد ارتباطات و اطلاعات، سواد علوم تجربی و ...

آنچه در برنامه‌ی آموزش قرآن از آغاز دوره‌ی ابتدایی تا پایان دوره‌ی راهنمایی مورد نظر است، دستیابی به سواد قرآنی است. آموزش عمومی قرآن یا همان سواد قرآنی از چنان اهمیتی برخوردار است که اگر میزان و عمق دین‌شناسی و دینداری مردم را بنابر میزان آشنایی و انس و ارتباط آن‌ها با قرآن کریم و معرفت خاندان پاک پیامبر اکرم علیهم السلام بسنجیم، راه درستی پیموده‌ایم. اگر عموم دانش‌آموزان در گذراندن دوره‌ی آموزش و پرورش عمومی (ابتدایی و راهنمایی) به حداقل قابل قبولی از دانش، مهارت و نگرش نسبت به قرآن کریم دست یابند، این توانایی و انس بر همه‌ی ارکان ایمان و دین‌باوری آن‌ها تأثیر مطلوب خواهد داشت.

در صورتی که از این منظر به آموزش قرآن بنگریم، اولاً، جایگاه و اهمیت این درس روشن‌تر می‌شود. ثانیاً، آموزش قرآن به آموزش بخشی از آنچه لازم است (مانند توانایی خواندن قرآن)، تقلیل نمی‌یابد. در این باره، پس از معرفی اجمالی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی، بیش‌تر سخن خواهیم گفت.

نگاهی کوتاه به برنامه‌ی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی

دانش‌آموزان با شنیدن قرائت زیبای سوره‌های کوتاه قرآن کریم از نوار آموزشی در پایه‌ی اول ابتدایی، آموزش قرآن را آغاز می‌کنند. در نیم سال اول تحصیلی، به شنیدن قرائت سوره‌ها و جمع خوانی آن‌ها توسط دانش‌آموزان اکتفا می‌شود و در کنار آن، برخی مطالب مانند داستان، شعر و تصویر، علاقه و انگیزه‌ی دانش‌آموزان را به یادگیری قرآن تقویت می‌کنند. در نیم سال دوم تحصیلی، دانش‌آموزان براساس آنچه در سوادآموزی فارسی از صامت‌ها و مصوت‌ها و ترکیب آن‌ها آموخته‌اند، بدون هیچ آموزش جدیدی به تدریج، خواندن برخی کلمه‌ها و عبارت‌های قرآنی را به صورت بخش‌بخش آغاز می‌کنند. در این مرحله، آموزگار بدون آن که کلمه‌ها و عبارت‌ها را بخواند، فقط با اشاره به صامت‌ها و مصوت‌ها از دانش‌آموزان می‌خواهد که به‌طور دسته‌جمعی، کلمات را بخش‌بخش بخوانند. به این ترتیب، مهم‌ترین گام در راه آموزش قرآن، یعنی دقت کردن به حرکات در خواندن کلمات به نحو صحیح برداشته می‌شود.

دانش‌آموزان با توجه به استعدادشان، مسیر بخش‌خوانی، شمرده‌خوانی، و خواندن به صورت معمولی را با سرعتی متفاوت طی می‌کنند ولی آنچه اهمیت دارد، گذراندن این مسیر با یادگیری کامل مراحل آن است. به هیچ‌وجه نباید در دست‌یابی دانش‌آموزان به این توانایی در مدت زمان یک‌سازمان، شتاب کرد. اگر این مسیر به‌طور دقیق و اصولی طی نشود، ممکن است دانش‌آموز بسیاری از عبارت‌های قرآنی کتاب درسی را روان و صحیح بخواند ولی توانایی تعمیم این مهارت را به سایر عبارت‌های قرآنی نداشته باشد. بر این اساس، نه تنها آموزگاران دوره‌ی ابتدایی بلکه دبیران قرآن

دوره‌ی راهنمایی نیز در صورت مواجهه با دانش‌آموزانی که در شناخت صامت‌ها و مصوت‌ها و ترکیب آن‌ها مشکل دارند، باید در صدد رفع این مشکل برآیند.

آموزش روخوانی با نظم و ترتیب خاصی از پایه‌ی اول ابتدایی تا پایه‌ی پنجم ادامه می‌یابد و مهم‌ترین محور آموزش این دوره است. بخش‌های دیگری مانند شنیدن قرائت زیبای سوره‌های جزء آخر قرآن، پیام‌ها و داستان‌های قرآنی و معنا کردن برخی از عبارات‌های ساده، زیبا و پرکاربرد قرآن کریم نیز آموزش قرآن را جذاب و متنوع می‌کند. این بخش‌ها در آموزش قرآن هم موضوعیت و هم طریقت دارند. موضوعیت دارند، زیرا هر چند مهم‌ترین هدف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی دست‌یابی به توانایی روخوانی قرآن کریم است ولی با توجه به جامعیت اهداف، سایر موارد مانند آشنایی اجمالی با برخی از پیام‌های الهی در قرآن، داستان‌های زیبای پیامبران خدا و زمینه‌سازی برای درک معنای عبارات‌ها و آیات ساده و پرکاربرد قرآن نیز حائز اهمیت است؛ و طریقت دارد زیرا آموزش قرآن را به یک آموزش طبیعی و پرانگیزه نزدیک می‌سازد. در غیر این صورت، آموزش روخوانی با همه‌ی ضرورت و اهمیتی که دارد، فاقد جاذبه‌ی لازم برای علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان به یادگیری قرآن خواهد بود.

دبیران محترم قرآن برای آشنایی بیش‌تر با رویکرد، اهداف، روش‌های آموزش و ارزش‌یابی درس قرآن دوره‌ی ابتدایی می‌توانند به کتاب «روش آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی» ویژه‌ی مراکز تربیت معلم کد ۶۰۱۱ چاپ ۱۳۸۲ به بعد مراجعه کنند.

ناگفته نماند که با توجه به مطالب متنوع و جذابی که در پنج پایه‌ی دوره‌ی ابتدایی در برنامه‌ی آموزش قرآن گنجانده شده است، هر دانش‌آموزی که از توانایی خواندن آیات قرآن کریم با رسم الخط آموزشی به صورت شمرده و آرام برخوردار باشد، به یادگیری قرآن، علاقه نشان دهد و با مفهوم برخی از پیام‌های کوتاه و زیبا و عمیق قرآن کریم آشنا باشد، به مهم‌ترین اهداف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی دست یافته است. چنین دانش‌آموزی با آمادگی قابل قبول، می‌تواند مرحله‌ی دوم آموزش عمومی قرآن کریم را در دوره‌ی راهنمایی آغاز کند. در غیر این صورت، دبیر محترم قرآن پایه‌ی اول راهنمایی باید با ارزش‌یابی تشخیصی، پس از تعیین وضعیت دانش‌آموزان کلاس خود، آموزش قرآن را به نحوی آغاز کند و ادامه دهد که ضعف‌های گذشته‌ی دانش‌آموزان جبران شود. روش انجام این کار در بخش‌های آینده‌ی همین کتاب توضیح داده خواهد شد.

برنامه‌ی آموزش قرآن در دوره‌ی راهنمایی

اکنون که اهداف کلی آموزش عمومی قرآن و نیز برنامه‌ی آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی تا حدودی روشن شده است، به معرفی برنامه‌ی آموزش قرآن در دوره‌ی راهنمایی می‌پردازیم. ارکان اصلی یک برنامه‌ی آموزشی شامل رویکرد، اصول، اهداف، محتوا، شیوه‌های تدریس، ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی و ... است. در بخش کلیات این کتاب، این مطالب با تفصیل بیشتری بیان خواهند شد.

رویکرد برنامه‌ی آموزش قرآن در دوره‌ی راهنمایی

پیش از بیان اصول و اهداف آموزش قرآن، مناسب است نخست رویکرد کلی حاکم بر برنامه‌ی آموزش درس قرآن در دوره‌ی راهنمایی بیان شود. منظور از رویکرد، نگاه و جهت‌گیری کلی حاکم بر همه‌ی اجزای برنامه است. معمولاً رویکرد هر برنامه، مهم‌ترین تفاوت‌ها و جهت‌گیری‌های جدید را نسبت به برنامه‌ی قبلی شامل می‌شود. این رویکرد درباره‌ی اجزای اصلی برنامه‌ی آموزش قرآن به شرح زیر است.

الف – رویکرد حاکم بر اهداف

۱- جامعیت اهداف: اهداف آموزش قرآن باید از دو جهت جامع باشند؛ اول این که از نظر «حیطه‌های یادگیری» سه حیطه‌ی شناختی، مهارتی و عاطفی را پوشش دهند و دیگر این که همه‌ی «موضوعات ضروری» مانند توانایی قرائت و درک معنای عبارات‌ها و آیات ساده‌ی قرآن و نیز شناخت قرآن و آشنایی با معارف آن را شامل شوند.

۲- انس با قرآن کریم: انس با قرآن عبارت است از علاقه‌مند شدن و دل‌بستگی به قرآن کریم از راه عادت به قرائت روزانه‌ی قرآن و تمایل به درک و فهم آیات آن و رسیدن به این باور که هر چند قرائت مستمر قرآن کریم، واجب فقهی نیست اما از نظر تقویت اعتقادات و تربیت دینی، امری ضروری است.

دو موضوع یاد شده مهم‌ترین شاخصه‌ی برنامه‌ی جدید آموزش قرآن است. از آن‌جا که دوره‌ی راهنمایی متکفل آموزش و پرورش عمومی کشور است، باید اهداف آموزش قرآن به نحوی تدوین شود که دانش‌آموزان در پایان این دوره‌ی تحصیلی، حداقل آنچه را در سه حیطه‌ی شناختی، مهارتی و عاطفی نسبت به قرآن نیاز دارند، به دست آورند. از این توانایی، به «سواد قرآنی» تعبیر

می‌کنیم. به عبارت دیگر، همه‌ی شهروندان ما پس از گذراندن دوره‌ی عمومی آموزش و پرورش کشور باید نسبت به قرآن کریم با سواد باشند. سواد قرآنی سه مؤلفه‌ی اصلی دارد که بدون هر یک از آن‌ها، این سواد حاصل نمی‌شود. شکل زیر، این سه مؤلفه را نشان می‌دهد.

این مثلث شامل دو ویژگی جامعیت اهداف و انس با قرآن کریم است. قابل ذکر است که انس با قرآن کریم و علاقه‌مندی به یادگیری آن، هم یک ضلع سواد قرآنی و هم حافظ و ضامن بقای توسعه‌ی دو ضلع دیگر است. اگر سواد قرآنی به دست‌یابی به این ضلع منجر نشود، ضمانتی برای حفظ دو ضلع دیگر موجود نخواهد بود. بی‌توجهی به این ضلع، از علل ناکامی‌های آموزش‌ها و فعالیت‌های قرآنی در کشور ماست و بنابراین، آموخته‌های قرآن‌آموزان به علت عدم انس و ارتباط مستمر ایشان با قرآن کریم به تدریج تحلیل می‌رود.

اگر دست‌اندرکاران آموزش قرآن در دوره‌ی عمومی بخواهند نخست آنچه را خود قرآن کریم، از هر مسلمانی انتظار دارد و نیز آنچه را در ضرورت بهره‌مندی دائمی از قرآن کریم در بیانات معصومین - علیهم‌السلام - آمده است، فراهم آورند و زمینه ساز نگاه بلند و حکیمانه‌ی رهبر معظم انقلاب اسلامی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای باشند، باید دست‌یابی به سواد قرآنی را وجهه‌ی همت خود قرار دهند. ایشان با الهام‌گیری از کلام الهی و سنت معصومین درباره‌ی اهمیت بهره‌مندی مستقیم همه‌ی مردم از قرآن کریم چنین فرموده‌اند:

«کشور بحمدالله امروز متکی به معارف قرآن است. آن روزی که این معارف در سطح همه‌ی مردم رواج پیدا کند و مستقیم از خود قرآن آن را بگیرند، آن روز، روزی است که این ملت و این کشور برای همیشه شکست‌ناپذیر خواهد شد.»

آیا جز با سواد قرآنی می‌توان فرا رسیدن آن روز را نزدیک کرد؟

ب - رویکرد حاکم بر روش‌های یادگیری

مهم‌ترین ویژگی‌های رویکرد برنامه‌ی جدید ناظر بر روش‌های یادگیری عبارت است از:

۱- **روش فعال:** روش‌های آموزش به نحوی طراحی می‌شود که دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری نقش فعال دارند.

۲- **کار در کلاس:** سازماندهی محتوا و روش آموزش به گونه‌ای است که بیش‌ترین فرایند یادگیری در کلاس رخ می‌دهد.

۳- **آموزش توأمان مهارت‌های گوناگون قرائت قرآن:** تلاش بر این است که متناسب با اهداف خاص آموزش قرآن در این دوره‌ی تحصیلی، مهارت‌های گوناگون درست‌خوانی و زیباخوانی قرآن کریم، با بهره‌گیری از حسّ شنوایی و الگوپذیری، به صورت توأمان آموزش داده شود.

پ - رویکرد حاکم بر ارزش‌یابی و روش‌های آن

۱- مهم‌ترین هدف ارزش‌یابی، تعیین میزان پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان و جبران نواقص آنهاست. از این‌رو، نباید ارزش‌یابی، ابزاری خشن برای رد و قبول باشد و به‌ویژه در شکل نامطلوب امتحان‌های رایج، مهم‌ترین انگیزه‌ی یادگیری محسوب شود.

۲- در فرایند ارزش‌یابی، دو اصل «تشویق» و «احساس موفقیت» بسیار حایز اهمیت‌اند. از این‌رو، باید روند پیشرفت هر دانش‌آموز نسبت به خود او، مورد توجه جدی باشد.

اصول برنامه‌ی آموزش قرآن در دوره‌ی راهنمایی

- ۱- توجه جدی به موضوع «انس و علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن» در تمام موارد اعم از تعیین رویکرد، اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزش‌یابی
- ۲- تعیین اهداف درس قرآن، با توجه به اهداف آموزشی و پرورشی دوره‌ی راهنمایی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش
- ۳- رعایت جامعیت آموزش قرآن با تأکید بر آموزش مفاهیم قرآن کریم
- ۴- توجه به ارتباط افقی و عمودی درس قرآن با سایر دروس، به ویژه دروس دینی و عربی در دوره‌های مختلف تحصیلی
- ۵- سازماندهی محتوای سه درس قرآن، دینی و عربی که باید هماهنگ باشند و یک‌دیگر را تقویت کنند.
- ۶- توجه به اصول روان‌شناسی یادگیری در تعیین اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزش‌یابی
- ۷- جذابیت محتوا و روش‌های تدریس، با تأکید بر استفاده از هنر متناسب با قداست و شأن قرآن کریم
- ۸- تناسب محتوای آموزش با نیازها، علایق و توانایی دانش‌آموزان
- ۹- تأکید بر مهارت‌های عملی نسبت به دانش نظری در انتخاب و سازماندهی محتوا
- ۱۰- تأکید بر الگوگیری در آموزش قرائت قرآن
- ۱۱- تأکید بر نقش فعال یادگیرنده در فرایند یاددهی - یادگیری
- ۱۲- استفاده از فناوری آموزشی در برنامه‌ی آموزش قرآن
- ۱۳- ارتقای توانایی علمی و صلاحیت حرفه‌ای دبیران با استفاده از شیوه‌های متنوع و مؤثر
- ۱۴- تخصیص زمان و فضای مناسب به آموزش قرآن
- ۱۵- پشتیبانی از برنامه‌ی آموزش قرآن و نظارت بر حسن اجرای آن
- ۱۶- توجه به ارزش‌یابی به عنوان بخشی از فرایند یاددهی - یادگیری
- ۱۷- توجه به رویکرد فرایند مدار در ارزش‌یابی
- ۱۸- پرهیز از سخت‌گیری و سهل‌انگاری در ارزش‌یابی به منظور حفظ و تقویت منزلت درس قرآن
- ۱۹- اشاعه‌ی برنامه‌ی آموزش قرآن از راه‌های گوناگون، مانند جلب مشارکت اولیای دانش‌آموزان، صدا و سیما، مؤسسات ذریبط دولتی و غیردولتی و بهره‌گیری از IT.

اهداف کلی آموزش قرآن در هر یک از سه پایه‌ی دوره‌ی راهنمایی

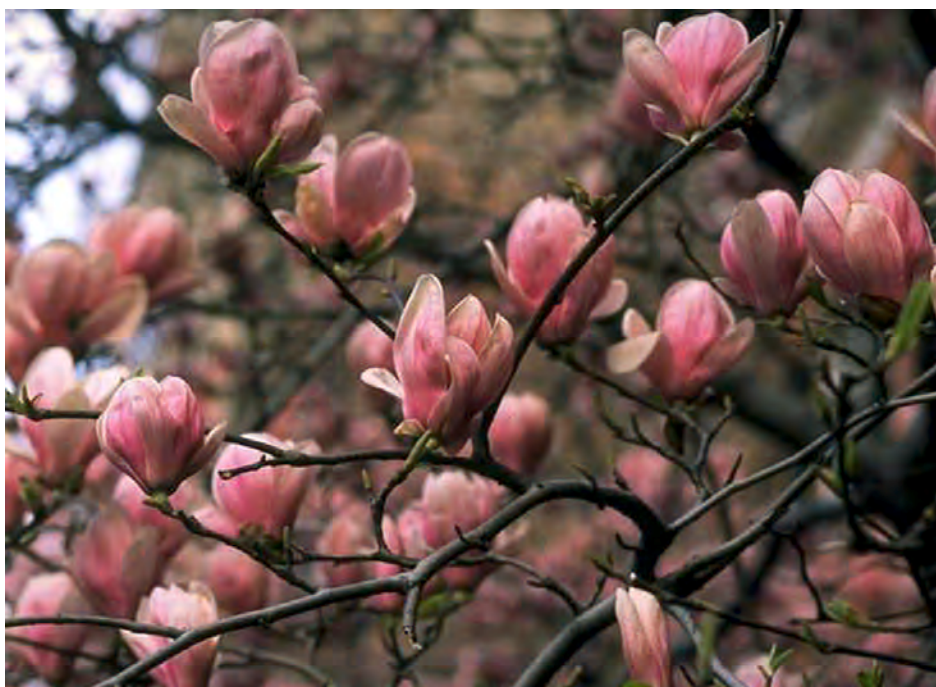
حوزه	موضوع	پایه	اول	دوم	سوم
قرآنیات	تلفظ حروف خاص عربی	۱- توانایی روخوانی آیات کتاب قرآن کریم	۱- توانایی روخوانی آیات کتاب درسی ۲- توانایی نسبی خواندن قرآن کریم با رسم الخط آموزشی ^۱	۱- توانایی نسبی خواندن قرآن کریم با رسم الخط آموزشی ۲- توانایی تلفظ صحیح حروف خاص عربی در جملات نماز می‌نمود.	۱- توانایی روان خوانی آیات کتاب درسی ۲- توانایی خواندن روان قرآن کریم با رسم الخط آموزشی
	رسم الخط قرآن	۱- آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم ۲- تشخیص کلمه‌های ساده‌ی هم‌خانواده و ریشه‌ی آن‌ها ۳- توانایی معنا کردن عبارت‌ها و آیه‌های ساده قرآن کریم که شامل کلمات پرکاربرد است. ۴- توانایی معنا کردن کلمات هم‌خانواده با بهره‌گیری از برخی قواعد ساده‌ی عربی مانند علائم جمع سالم، جمع مکسر و ...	۱- آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم ۲- توانایی معنا کردن عبارت‌ها و آیات ساده قرآن کریم که شامل کلمات پرکاربرد است، از طریق ترجمه‌ی کلمه به کلمه آن‌ها ۳- توانایی معنا کردن صیغه‌های پرکاربرد از انواع اسم، فعل ماضی و مضارع براساس آموخته‌های درس عربی	۱- آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم ۲- آشنایی با برخی از نکات ساده و پرکاربرد درباردهی ترجمه‌ی زیباتر و دقیق‌تر عبارت‌های قرآنی ۳- توانایی معنا کردن عبارت‌ها و آیات ساده قرآن کریم که شامل کلمات پرکاربرد است، از طریق ترجمه‌ی کلمه به کلمه آن‌ها.	
مفاهیم و توجیه	شناخت قرآن	علاقه به قرآن و یادگیری آن	۱- آشنایی با نبوت‌هایی از اصحاب قرآن کریم، پیام‌های قرآنی، تأثیر عمیق قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و سایر جوامع بشری، جایگاه رفیع قرآن در نزد اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان و شناخت قرآن از دیدگاه اهل بیت (ع) و شناخت اهل بیت (ع) از دیدگاه قرآن کریم	۱- مانند پایه‌ی اول ۲- آشنایی با برخی از آداب ظاهری و باطنی تلاوت قرآن کریم	مانند پایه‌ی اول
	علاقه به قرآن و یادگیری آن	علاقه به قرآن و یادگیری آن	علاقه به قرآنت زیبا و صحیح قرآن کریم، فهم معنای عبارت‌ها و آیات و کسب معارف قرآنی، رعایت آداب تلاوت قرآن، شرکت در فعالیت‌های مختلف قرآنی و علاقه به آشنایی با زندگی و خدمات برخی از قاریان، حفاظان، مفسران، اندیشمندان و هنرمندان قرآنی	مانند پایه‌ی اول	مانند پایه‌ی اول
قرآنیات	تلفظ حروف خاص عربی	۱- رسم الخط آموزشی، ساده‌ترین و نزدیک‌ترین رسم الخط عربی به خط فارسی است و در آن نکاتی مانند قانون‌بندی، اکتفا به علائم تلفظ و ضروری، عدم ترکیب و تداخل حروف و عدم جابه‌جایی حرکات و علائم و ... رعایت شده است.	۱- آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم ۲- توانایی تلفظ صحیح حروف خاص عربی در جملات نماز می‌نمود.	۱- آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم ۲- توانایی تلفظ صحیح حروف خاص عربی در جملات نماز می‌نمود.	۱- آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم ۲- توانایی تلفظ صحیح حروف خاص عربی در جملات نماز می‌نمود.
	رسم الخط قرآن	۱- آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم ۲- توانایی تلفظ صحیح حروف خاص عربی در جملات نماز می‌نمود.	۱- آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم ۲- توانایی تلفظ صحیح حروف خاص عربی در جملات نماز می‌نمود.	۱- آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم ۲- توانایی تلفظ صحیح حروف خاص عربی در جملات نماز می‌نمود.	۱- آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم ۲- توانایی تلفظ صحیح حروف خاص عربی در جملات نماز می‌نمود.

۱- رسم الخط آموزشی، ساده‌ترین و نزدیک‌ترین رسم الخط عربی به خط فارسی است و در آن نکاتی مانند قانون‌بندی، اکتفا به علائم تلفظ و ضروری، عدم ترکیب و تداخل حروف و عدم جابه‌جایی حرکات و علائم و ... رعایت شده است.

۲- عبارت‌ها و آیات ساده‌ی قرآن کریم عبارت‌هایی هستند که پیش‌تر کلمات آن‌ها از کلمات پرکاربرد یا آشنایی قرآن تشکیل شده است و ساختار پیچیده‌ی نحوی ندارند. کلمات آشنا گلمانی هستند که در زبان فارسی رایج‌اند یا ساخته‌ای دارند.

اهداف کلی آموزش قرآن در دوره‌ی راهنمایی

- ۱- توانایی روان‌خوانی قرآن کریم از روی مصحف با رسم‌الخط آموزشی
- ۲- توانایی ترجمه‌ی کلمه به کلمه و درک معنای عبارات و آیات ساده‌ی قرآن کریم
- ۳- کسب مهارت تلفظ صحیح حروف خاص عربی در عبارات نماز
- ۴- آشنایی با تفاوت‌های مؤثر در روخوانی بین رسم‌الخط آموزشی و رسم‌الخط رایج قرآن کریم
- ۵- تقویت انس و علاقه به خواندن مستمر قرآن کریم و درک معنای آیات آن
- ۶- علاقه به خواندن قرآن به صورت زیبا و آهنگین
- ۷- آشنایی با برخی از ویژگی‌ها و معارف قرآن کریم، مانند اعجاز قرآن، جایگاه خاص قرآن در کسب معارف دینی، پیوند قرآن کریم و اهل‌بیت - علیهم‌السلام - و ...
- ۸- علاقه به بهره‌گیری از پیام‌های آیات قرآن کریم در زندگی

اهداف آموزش قرآن در پایه‌ی اول راهنمایی

شناختی

- ۱- آشنایی با معنای تعدادی از کلمه‌های پرکاربرد قرآن کریم
- ۲- تشخیص کلمه‌های ساده‌ی هم‌خانواده و ریشه‌ی آنها
- ۳- آشنایی با نمونه‌هایی از :
الف - اعجاز قرآن کریم
ب - پیام‌های قرآنی
پ - تأثیر عمیق قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و سایر جوامع بشری
ت - جایگاه رفیع قرآن در نزد اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان.
- ۴- شناختن قرآن از دیدگاه اهل بیت (ع) و شناخت اهل بیت (ع) از دیدگاه قرآن کریم

مهارتی

- ۱- توانایی قرائت روان آیات کتاب درسی
- ۲- توانایی معنا کردن عبارات و آیات قرآن کریم که شامل کلمات پرکاربرد است، از طریق ترجمه‌ی کلمه به کلمه‌ی آنها
- ۳- توانایی معنا کردن کلمات هم‌خانواده با بهره‌گیری از برخی قواعد ساده‌ی عربی، مانند علایم جمع سالم، جمع مکسر و ... .

نگرشی

- ۱- علاقه به بزرگداشت، تکریم و احترام به قرآن کریم
- ۲- علاقه به قرائت زیبا و صحیح قرآن
- ۳- علاقه به آشنایی با زندگی و خدمات برخی از قاریان، حافظان، مفسران، اندیشمندان و هنرمندان قرآنی
- ۴- علاقه به فهم عبارات، آیات و کسب معارف قرآنی.

اهداف آموزش قرآن در پایه‌ی دوم راهنمایی

شناختی

- ۱- آشنایی با حروف خاص عربی که در فارسی یکسان تلفظ می‌شوند.
- ۲- آشنایی با معنای تعدادی از کلمه‌های پرکاربرد قرآن کریم
- ۳- آشنایی با برخی از آداب ظاهری و باطنی تلاوت قرآن کریم
- ۴- آشنایی با نمونه‌هایی از:
الف: اعجاز قرآن کریم
ب: پیام‌های قرآنی
پ: تأثیر عمیق قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و سایر جوامع بشری
ت: جایگاه رفیع قرآن در نزد اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان
- ۵- شناخت قرآن از دیدگاه اهل بیت (ع) و شناخت اهل بیت (ع) از دیدگاه قرآن کریم.

مهارتی

- ۱- توانایی قرائت روان آیات کتاب درسی
- ۲- توانایی تلفظ صحیح حروف خاص عربی در ذکرهای نماز
- ۳- توانایی معنا کردن عبارات و آیات ساده قرآن کریم که شامل کلمه‌های پرکاربرد است، از طریق ترجمه‌ی کلمه به کلمه‌ی آن‌ها.
- ۴- توانایی معنا کردن صیغه‌های پرکاربرد از انواع اسم، فعل ماضی و مضارع براساس آموخته‌های درس عربی.

نگرشی

- ۱- علاقه به قرائت زیبا و صحیح قرآن کریم
- ۲- علاقه به فهم معنای عبارات و آیات و کسب معارف قرآنی
- ۳- علاقه به رعایت آداب تلاوت قرآن کریم
- ۴- علاقه به شرکت در فعالیت‌های مختلف قرآنی
- ۵- علاقه به آشنایی با زندگی و خدمات برخی از قاریان، حافظان، مفسران، اندیشمندان و هنرمندان قرآنی.

اهداف آموزش قرآن در پایه‌ی سوم راهنمایی

شناختی

- ۱- آشنایی با ویژگی‌های مهم رسم الخط مصحف‌های رایج
- ۲- آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم
- ۳- آشنایی با برخی نکته‌های ساده و پرکاربرد برای ترجمه‌ی زیباتر و دقیق‌تر عبارات قرآنی
- ۴- آشنایی با نمونه‌هایی از:
  - الف: اعجاز قرآن کریم
  - ب: پیام‌های قرآنی
  - پ: تأثیر عمیق قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و سایر جوامع بشری
  - ت: جایگاه رفیع قرآن در نزد اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان
- ۵- شناخت قرآن از دیدگاه اهل بیت (ع) و اهل بیت (ع) از دیدگاه قرآن کریم.

مهارتی

- ۱- توانایی قرائت روان قرآن کریم با رسم الخط آموزشی
- ۲- توانایی معنا کردن عبارات و آیات ساده قرآن کریم که شامل کلمات پرکاربرد است، از طریق ترجمه‌ی کلمه به کلمه‌ی آن‌ها.

نگرشی

- ۱- علاقه به قرائت زیبا و صحیح قرآن کریم
- ۲- علاقه به آشنایی با زندگی و خدمات برخی از قاریان، حافظان، مفسران، اندیشمندان و هنرمندان قرآنی
- ۳- علاقه به استفاده از رسانه‌های قرآنی و شرکت در فعالیت‌های متنوع مراکز قرآنی
- ۴- علاقه به آشنایی بیشتر با معارف قرآنی و درک عبارات و آیات قرآن کریم.

جدول وسعت و توالی حوزه‌ی قرائت (روان خوانی) قرآن دوره‌ی راهنمایی

ردیف	مفاهیم پایه	اول	دوم	سوم
۱	قواعد روخوانی	یادآوری قواعد اصلی روخوانی دوره‌ی ابتدایی	-	-
۲	تلفظ حروف خاص عربی	-	تفاوت تلفظ حروف خاص عربی با حروف مشابه آن‌ها در فارسی	-
۳	رسم الخط قرآن	ویژگی‌های رسم الخط به کار رفته در آیه‌های قرآنی که آموزش داده می‌شوند.	-	ویژگی‌های معلم رسم الخط مصاحف رایج

جدول وسعت و توالی مهارت‌های حوزه‌ی قرائت دروس قرآن دوره‌ی راهنمایی

ردیف	پایه‌ها مهارت‌های اساسی	فعالیت‌ها		
		اول	دوم	سوم
۱	روان خوانی	۱- تمرین خواندن آیات درس بدون نوار آموزشی ۲- تمرین و همخوانی آیات درس با نوار آموزشی ۳- تمرین خواندن بخش‌هایی از مصحف کامل با رسم الخط آموزشی ۴- خواندن ترکیبات و عبارات بخش مفاهیم دروس	۱- تمرین خواندن آیات درس بدون نوار آموزشی ۲- تمرین و همخوانی آیات درس با نوار آموزشی ۳- تمرین خواندن بخش‌هایی از مصحف کامل با رسم الخط آموزشی ۴- خواندن ترکیب‌ها و عبارات بخش مفاهیم دروس	۱- تمرین خواندن آیه‌های درس بدون نوار آموزشی ۲- تمرین و همخوانی آیات درس با نوار آموزشی ۳- تمرین خواندن بخش‌هایی از مصحف کامل با رسم الخط آموزشی ۴- خواندن ترکیبات و عبارات بخش مفاهیم دروس
۲	تلفظ حروف خاص عربی در نماز	-	۱- تمرین آیه‌ها همراه با نوار ۲- تمرین عبارات‌های نماز همراه با نوار و بدون آن	۱- تمرین آیه‌های همراه با نوار ۲- تمرین عبارات‌های نماز همراه با نوار و بدون آن

جدول وسعت و توالی حوزه‌ی مفاهیم قرآن (درک معنای عبارات قرآنی) دوره‌ی راهنمایی

رتبه	پایه‌ها مفاهیم اساسی	فعالیت‌ها		
		اول	دوم	سوم
۱	کلمات پرکاربرد	معنای کلمات پرکاربردی که عموماً از نوع اسم هستند و بیش از ۳۰ بار در قرآن تکرار شده است.	معنای کلمات پرکاربرد که عموماً بیش از ۱۵ بار تکرار شده‌اند، اعم از فعل و اسم	معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد
۲	قواعد ساده و پرکاربرد در ترجمه	۱- کلمات ساده‌ی هم‌خانواده ۲- ریشه‌ی کلمات ساده‌ی هم‌خانواده	۱- یادآوری ۲- اسم فاعل ۳- اسم مفعول ۴- صیغه‌ی مبالغه ۵- یادآوری صیغه‌های پرکاربرد ماضی و مضارع براساس درس عربی	نکته‌های ساده برای ترجمه‌ی روان‌تر و زیباتر عبارات‌های قرآنی

جدول وسعت و توالی مهارت‌های حوزه‌ی مفاهیم دروس قرآن دوره‌ی راهنمایی

رتبه	پایه‌ها مهارت‌های اساسی	فعالیت‌ها		
		اول	دوم	سوم
۱	معنا کردن ترکیبات، آیه‌ها و عبارات‌های قرآنی	۱- شناسایی معنای واژه‌ها ۲- معنا کردن ترکیبات دو یا چند کلمه‌ای ۳- انجام دادن انواع تمرین‌های متنوع مانند تمرین‌های چند گزینه‌ای، درست و نادرست، تشخیصی و ... ۴- معنا کردن آیه‌ها و عبارات‌های قرآنی	۱- شناسایی معنای واژه‌ها ۲- معنا کردن ترکیبات دو یا چند کلمه‌ای ۳- انجام دادن انواع تمرین‌های متنوع مانند تمرین‌های چند گزینه‌ای، درست و نادرست، تشخیصی و ... ۴- معنا کردن آیه‌ها و عبارات‌های قرآنی	۱- شناسایی معنای واژه‌ها ۲- معنا کردن ترکیبات دو یا چند کلمه‌ای ۳- انجام دادن انواع تمرین‌های متنوع مانند تمرین‌های چند گزینه‌ای، درست و نادرست، تشخیصی و ... ۴- معنا کردن آیه‌ها و عبارات‌های قرآنی
۲	معنا کردن اسم‌های مشتق (پرکاربرد و مشترک در فارسی و قرآن)	۱- تمرین برای معنا کردن اسم‌های جمع سالم مذکر و مؤنث، مفرد آن‌ها و جمع مکسر ۲- تمرین برای معنا کردن صفت تفضیلی از روی صفت مطلق	۱- یادآوری مطالب پایه‌ی قبل ۲- تمرین برای معنا کردن اسم فاعل و اسم مفعول و صیغه‌ی مبالغه با توجه به معنای مصدر آن‌ها	-
۳	معنا کردن صیغه‌های پرکاربرد فعل ماضی و مضارع	-	تمرین برای معنا کردن صیغه‌های پرکاربرد فعل ماضی و مضارع	یادآوری مطالب پایه‌ی قبل

جدول وسعت و توالی حوزه‌ی شناخت قرآن (آشنایی با موضوعات عمومی مربوط به قرآن کریم) دوره‌ی راهنمایی

سوم	دوم	اول	پایه مفاهیم اساسی	۳
<p>۱- برخی از پیام‌ها و آیات خاص قرآن کریم درباره‌ی پاداش نیکوکاران، امر به نیکی، آثار تلاوت قرآن، مجاهدت در راه خدا و دفاع مقدس، دعا‌های قرآنی، توصیفات قرآن از زبان قرآن و ...</p> <p>۲- ویژگی‌های برخی شخصیت‌های قرآن، توصیفات قرآن از زبان قرآن و ...</p> <p>۳- قرآنی، توصیفات قرآن از زبان قرآن و ...</p> <p>۴- اعجاز قرآن</p> <p>۵- شأن و منزلت پدر و مادر</p> <p>۶- مقام زن در قرآن</p>	<p>۱- برخی از پیام‌ها و آیات خاص قرآن کریم درباره‌ی پاداش نیکوکاران، امر به نیکی، آثار تلاوت قرآن، مجاهدت در راه خدا و دفاع مقدس، دعا‌های قرآنی، توصیفات قرآن از زبان قرآن و ...</p> <p>۲- ویژگی‌های برخی شخصیت‌های قرآن، توصیفات قرآن از زبان قرآن و ...</p> <p>۳- قرآن از نگاه اهل بیت و اهل بیت در قرآن</p> <p>۴- اعجاز قرآن</p> <p>۵- محبوبان خدا</p>	<p>۱- برخی از پیام‌ها و آیات خاص قرآن کریم درباره‌ی پاداش نیکوکاران، امر به نیکی، آثار تلاوت قرآن، مجاهدت در راه خدا و دفاع مقدس، دعا‌های قرآنی، توصیفات قرآن از زبان قرآن و ...</p> <p>۲- ویژگی‌های برخی شخصیت‌های قرآن، توصیفات قرآن از زبان قرآن و ...</p> <p>۳- قرآن از نگاه اهل بیت و اهل بیت در قرآن</p> <p>۴- اعجاز قرآن</p>	معارف قرآن و عترت	۱
<p>۱- دفاع مقدس (ملی و فراملی)</p> <p>۲- داستان و خاطرات کسانی که از قرآن کریم تأثیرات خاصی گرفته‌اند.</p> <p>۳- نقش قرآن کریم در تمدن بشر</p>	<p>۱- دفاع مقدس (ملی و فراملی)</p> <p>۲- داستان و خاطرات کسانی که از قرآن کریم تأثیرات خاصی گرفته‌اند.</p> <p>۳- نقش قرآن کریم در تمدن بشر</p>	<p>۱- دفاع مقدس (ملی و فراملی)</p> <p>۲- داستان و خاطرات کسانی که از قرآن کریم تأثیرات خاصی گرفته‌اند.</p> <p>۳- نقش قرآن کریم در تمدن بشر</p>	تأثیرگذاری قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی	۲
<p>۱- هنر در خدمت قرآن</p> <p>۲- حافظان، مفسران و اندیشمندان اسلامی</p> <p>۳- قرآن و دانشمندان غیرمسلمان</p> <p>۴- رسانه‌های آموزشی</p>	<p>۱- هنر در خدمت قرآن</p> <p>۲- حافظان، مفسران و اندیشمندان اسلامی</p> <p>۳- قرآن و دانشمندان غیرمسلمان</p> <p>۴- رسانه‌های آموزشی</p>	<p>۱- هنر در خدمت قرآن</p> <p>۲- حافظان، مفسران و اندیشمندان اسلامی</p> <p>۳- قرآن و دانشمندان غیرمسلمان</p> <p>۴- رسانه‌های آموزشی</p>	اهتمام به قرآن	۳

توضیح: به دلیل نبود هدف مهارتی در بخش شناخت، جدول مهارت‌ها برای این بخش ارائه نشده است.

تعریف، اهمیت و جایگاه اجزای اصلی آموزش قرآن در دوره‌ی راهنمایی

برای دستیابی به اهداف موردنظر، محتوای آموزش از اجزای خاصی تشکیل می‌شود. در این قسمت تعریف، اهمیت و جایگاه اجزای مختلف محتوای آموزش قرآن بیان می‌گردد. محتوای آموزش قرآن از سه بخش اساسی قرائت، مفاهیم و شناخت قرآن تشکیل می‌شود.

الف – قرائت

برای قرائت ممکن است تعاریف مختلفی موردنظر باشد. در این قسمت، به توضیح آنچه در برنامه‌ی آموزش عمومی قرآن موردنظر است، می‌پردازیم. منظور از قرائت قرآن کریم، خواندن کلمه‌ها و عبارت‌های قرآنی از روی کتاب درسی یا مصحف شریف است. معمولاً خواندن قرآن از بخش خوانی و شمرده خوانی آغاز می‌شود و تا خواندن به صورت روان و با سرعت معمولی ادامه می‌یابد. گاهی از خواندن در حد شمرده خوانی و آرام، به روخوانی تعبیر می‌شود و از خواندن با سرعت معمولی به عنوان روان خوانی قرآن کریم یاد می‌شود.

با توجه به اهداف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی، منظور از قرائت در این دوره، کسب مهارت روان خوانی آیات مندرج در کتاب درسی و شمرده خوانی (روخوانی) قرآن کریم از روی مصحف شریف با رسم الخط آموزشی است. در دوره‌ی راهنمایی، منظور از قرائت قرآن کسب مهارت روان خوانی قرآن کریم با رسم الخط آموزشی است.

از قرائت قرآن در آموزش عمومی قرآن کریم در دوره‌ی ابتدایی و راهنمایی همین حد موردنظر است. باید بدانیم که قرائت صحیح و فصیح، واجد ویژگی‌های دیگری چون تلفظ صحیح حروف خاص عربی، رعایت احکام تجوید، وقف و ابتدا، صوت و لحن نیز است؛ اما در آموزش عمومی قرآن، اتخاذ تدابیری چون برانگیختن دانش‌آموزان به استماع نوارهای قرائت آموزشی در کلاس درس و خارج از آن، زمینه‌ی افزایش علاقه و انگیزه‌ی آنان را به یادگیری کامل‌تر قرائت قرآن فراهم می‌آورد.

در بخش‌های آینده در این زمینه و نیز چگونگی تشویق دانش‌آموزان به فعالیت‌های افزون بر برنامه‌ی اصلی در آموزش قرائت، توضیحات کافی ارائه خواهد شد.

اهمیت و ضرورت آموزش قرائت: بدیهی است آشنایی و انس گرفتن با هر کتاب از خواندن آن آغاز می‌شود. از آن‌جا که قرآن کریم، کلام الهی است، همواره بر خواندن آن تأکید شده است. در

واقع، حتی اگر این خواندن بدون درک معنا باشد، دارای آثار تربیتی و اخلاقی است و یاد خدا را به همراه دارد. از این رو، آموزش قرائت از آغاز آموختن قرآن تا دستیابی به حداقل مهارت‌های موردنظر ضروری است و هم‌چنین در هیچ‌یک از مراحل آموزش و برنامه‌ها و فعالیت‌های قرآنی نباید نادیده گرفته شود.

در برنامه‌ی جدید آموزش قرآن، اهداف به صورت جامع موردنظر است و به ویژه در دوره‌ی راهنمایی، بر کسب توانایی معنا کردن عبارت‌ها و آیات ساده‌ی قرآن کریم و درک آن‌ها تأکید می‌شود، و آموزش قرائت نیز جایگاه جدی و ارزشمند خود را دارد. این دو مهارت اصلی (قرائت و مفاهیم) که در آموزش عمومی قرآن دو روی یک سکه‌اند، باید به‌طور متوازن مورد توجه قرار گیرند و از افراط و تفریط در هر یک پرهیز شود.

برای کسب اطلاعات بیش‌تر درباره‌ی اهمیت و جایگاه آموزش قرائت قرآن به کتاب روش آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی، ویژه‌ی مراکز تربیت معلم کد ۶۰۱۱ صفحات ۱۵ و ۱۶ مراجعه کنید.

ب- مفاهیم

تعریف: در این آموزش، منظور از مفاهیم، درک معنای آیات و عبارات قرآنی است، نه مطالب و معارف قرآن کریم؛ هر چند که دریافت معنای عبارات و آیات، لازمی دریافت مطالب و معارف قرآن کریم است.

تفاوت «مفاهیم» با «ترجمه»: گرچه منظور از مفاهیم، به نوعی همان ترجمه است ولی آنچه از مفاهیم موردنظر است، با ترجمه به معنای رایج آن تفاوت‌هایی دارد که در این جا به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود.

۱- درک معنای اولیه‌ی یک عبارات، مقدم بر ترجمه است. معمولاً پیش از ترجمه‌ی یک یا چند عبارت، مفهوم آن، درک شده و سپس به زبان دوم ترجمه می‌شود. اگر ترجمه‌های متفاوت قرآن کریم را با یکدیگر مقایسه کنیم، متوجه می‌شویم که در بیش‌تر آیات، مفاهیمی که مترجمان درک کرده‌اند، یکسان یا بسیار نزدیک به هم‌اند ولی ترجمه‌های آن‌ها با یکدیگر متفاوت است؛ زیرا هر مترجم برای بیان مفهومی که درک کرده است، لغات خاصی را به خدمت می‌گیرد و با توجه به میزان تسلطی که به زبان دوم (مقصد) دارد و برخی دلایل دیگر، ساختار خاصی را برمی‌گزیند اما در بحث آموزش مفاهیم، اولین معنایی که از یک عبارت درک می‌شود، موردنظر است. این معنا معمولاً به صورت تحت‌اللفظی بیان می‌گردد.

۲- در ترجمه به معنای رایج آن، انتظار می‌رود مترجم با تسلط کاملی که به زبان اول (مثلاً قرآن کریم) و زبان دوم (مثلاً فارسی) دارد، تا حد ممکن ظرایف و لطایف یک عبارت را در ترجمه لحاظ کند؛ هر چند که این امر نه تنها درباره‌ی قرآن که کلام الهی و مافوق بشر است بلکه در ترجمه‌ی متون ادبی نیز به طور کامل عملی نیست. به هر حال، این وظیفه‌ی مترجم است که در این زمینه تا آن جا که می‌تواند، تلاش کند.

ممکن است این سؤال پیش آید ترجمه‌ی قرآن که یک کار بسیار فنی، دقیق و نیازمند توانایی خاص علمی و ادبی است، چگونه برای دانش‌آموزان دوره‌ی راهنمایی قابل دست‌یابی است. پاسخ این است که اولاً آموزش مفاهیم به منزله‌ی دست‌یابی به مفهوم و معنای اولیه‌ی عبارات‌های قرآنی است که عمدتاً از راه ترجمه‌ی تحت‌اللفظی میسر می‌شود و در چنین ترجمه‌ای، ظرایف و لطایف و زیبایی‌های ادبی موردنظر نیست. ثانیاً در این آموزش، تأکید اصلی بر معنا کردن آن دسته از آیه‌ها و عبارت‌هایی از قرآن است که عموماً ساختار ساده‌ی نحوی و نیز کلمات ساده و پرکاربرد دارند.

بیان این نکته در این جا مفید است که قرآن کریم تقریباً دارای ۷۸/۰۰۰ کلمه است. این تعداد کلمات، از حدود ۱۰/۰۰۰ کلمه‌ی غیرتکراری تشکیل می‌شود که هر کلمه از آن، حداقل یک بار در

قرآن به کار رفته است. نکته قابل توجه این که کمتر از ۱۰۰۰ کلمه از این ده هزار کلمه حدود ۷۰ درصد کل قرآن را تشکیل می‌دهند؛ یعنی، با آموختن معنای این کلمات، قرآن آموز به طور متوسط، می‌تواند معنای بیش از دو سوم کلمات هر صفحه از قرآن کریم را درک کند. البته مطلب یاد شده به این معنا نیست که او می‌تواند به طور متوسط بیش از دو سوم آیه‌ها و عبارت‌های قرآن را معنا کند – چون می‌دانیم برای معنا کردن یک عبارت یا یک جمله، به دانستن مطالبی بیش از معنای کلمات نیاز داریم – ولی پر واضح است که اولاً، درک معنای این حجم از کلمات به کار رفته در قرآن بسیار شوق‌برانگیز است؛ و ثانیاً، با روشی که در ضمن آن، این تعداد کلمه آموزش داده می‌شود، قرآن‌آموز با نکات مهمی در زمینه‌ی معنا کردن عبارت‌ها و آیه‌ها نیز آشنا می‌شود و به این وسیله می‌تواند حداقل نیمی از عبارت‌ها و آیه‌های قرآن کریم را معنا کند.

پس در این جا منظور از آموزش مفاهیم – در سطح آموزش عمومی و به عنوان سواد قرآنی – دست‌یابی به درک معنای حدود ۷۰ درصد کلمات کل قرآن کریم است که توانایی معنا کردن حداقل نیمی از عبارت‌ها و آیه‌های قرآن کریم را برای قرآن آموز به ارمغان می‌آورد.

شایان ذکر است که کلمه‌ها و عباراتی که در قرآن کریم بیش‌تر ذکر شده‌اند اولاً، از ساختار ساده‌تری برخوردارند و ثانیاً، به دلیل تکرار زیاد، مهم‌ترین بخش معارف اساسی قرآن را شامل می‌شوند؛ به عبارت دیگر، سازماندهی آموزش مفاهیم بر اساس لغات پرکاربرد، به طور غیرمستقیم، آموزش معارف اساسی قرآن را نیز شامل می‌شود و قرآن‌آموز می‌تواند معارف اساسی دین را به طور مستقیم از قرآن دریافت کند که این موضوع بسیار مهم و ارزشمند است.

اهمیت و ضرورت آموزش مفاهیم: در اهمیت و جایگاه یگانه‌ی قرآن کریم سخنی نیست؛

زیرا این، آخرین و تنها کتاب الهی است که به دور از هرگونه تغییر و تحریف و در صیانت و سلامت کامل در اختیار بشریت است و تا ابد برای همه‌ی انسان‌ها نور و هدایت و برای مؤمنان موعظه، شفا و رحمت است^۱؛ اما سخن این است که آیا عموم مردم – حتی غیرمسلمانان و غیرعرب‌زبانان – راهی به استفاده از این رحمت بی‌کران الهی دارند؟ پاسخ با قاطعیت تمام مثبت است و اگر جز این بود، عظمت و اعجاز این کتاب الهی مورد تردید قرار می‌گرفت؛ در حالی که هرگز چنین نیست. شاید به سبب عظمت و عمق بی‌پایان قرآن، دست‌یابی به معارف و حقایق آن بسیار دور و مشکل به نظر آید اما عظمت و اعجاز قرآن در این است که همچون سایر آیات الهی که هستی‌آکنده از آن‌هاست، ظاهر و باطن دارد. ظاهر آن چون آفتاب تابان و آب زلال و نسیم روح‌بخش، همه‌ی انسان‌ها را حیات، طراوت و امید می‌بخشد و از سوی دیگر، ژرفای آن پایان‌ناپذیر است. معصومین – علیهم‌السلام – در روایات

خود، به زیبایی برای قرآن چهار رتبه بیان کرده‌اند: «عبارات» برای عموم مردم، «اشارات» برای گروه خاصی از مردم (شاید افراد متخصص و دانشمند)، «لطائف» برای اولیا و «حقایق» برای انبیا.^۱ متن روایت از حضرت امام حسین (ع) و حضرت امام جعفر صادق علیهما السلام به این گونه نقل شده است.

كِتَابُ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ عَلَى أَرْبَعَةِ أَشْيَاءَ عَلَى الْعِبَارَةِ وَالْإِشَارَةِ وَاللِّطَائِفِ وَالْحَقَائِقِ؛ فَالْعِبَارَةُ لِلْعَوَامِّ وَالْإِشَارَةُ لِلْخَوَاصِّ وَاللِّطَائِفُ لِلْأَوْلِيَاءِ وَالْحَقَائِقُ لِلْأَنْبِيَاءِ

(بحارالانوار، ج ۹۲، ص ۲۰ روایت ۱۸ و ص ۱۰۳، روایت ۸۱)

آموزش مفاهیم بر آن است که عموم مردم را به سوی درک عبارت‌های قرآن کریم رهنمون شود. به طور خلاصه، ضرورت و فایده‌ی آموزش مفاهیم را به عنوان جزئی از آموزش عمومی قرآن، می‌توان به این ترتیب برشمرد:

۱- با توجه به تأکیدات بسیار دو منبع مهم دینی - یعنی قرآن و سنت - همه‌ی مردم باید توانایی درک معنای اولیه‌ی عبارت‌ها و آیه‌های قرآنی را داشته باشند.

۲- آموزش و یادگیری در صورتی جذاب و برانگیزنده است که طبیعی و معنادار باشد. یادگیری قرآن کریم هر چند به خودی خود ارزشمند و دارای جاذبه‌های بسیار است ولی اگر برای مدتی طولانی از درک و معنا تهی باشد، به تداوم و تأثیر آن نمی‌توان امید بست. بی‌جهت نیست که بسیاری از مربیان و معلمان آموزش قرآن، بر این باورند که دانش‌آموزان معمولاً آموزش قرآن را با علاقه شروع می‌کنند ولی پس از مدتی نه چندان طولانی، این علاقه و انگیزه کاهش می‌یابد. علاقه‌ی اولیه، محصول فرهنگ خانواده و جامعه است که به قرآن و آموزش آن اهمیت می‌دهد ولی اگر فرایند آموزش به شکلی طبیعی، معنادار و جذاب طی نشود، علاقه‌ی اولیه رو به کاستی می‌گذارد.

۳- آموزش مفاهیم در کنار آموزش قرائت - که در واقع روی دیگر سکه در آموزش قرآن است - موجب تنوع در آموزش می‌شود و کلاس درس را از یک نواختی و کسالت خارج می‌کند. تذکر این نکته در این جا مفید است که مکمل بودن قرائت و مفاهیم نسبت به یک‌دیگر، همیشه باید مورد توجه دبیران محترم باشد و تا حد ممکن، از کاربرد روش‌هایی که به نوعی این دو امر را از یک‌دیگر جدا می‌کنند، پرهیز شود؛ بر این اساس، به کارگیری شیوه‌هایی که لازم و ملزوم بودن این دو بخش آموزش را بهتر نشان می‌دهد، ضرورت دارد. در این باره، به تفصیل سخن خواهیم گفت.

۱- برای آشنایی بیش‌تر با این موضوع به پیوست شماره‌ی یک (سواد قرآنی چیست؟) مراجعه کنید.

ب - شناخت قرآن

از آن جا که انس با قرآن کریم و علاقه‌مندی به یادگیری آن، هم در سواد قرآنی و هم در اهداف آموزش قرآن در دوره‌ی راهنمایی لحاظ شده است، باید برای دست‌یابی به این هدف مهم، از مطالب و شیوه‌های متنوع و جذاب بهره برد. آموزش قرائت و مفاهیم قرآن در دست‌یابی به هدف یادشده نقش مهمی دارد ولی انس با قرآن کریم و علاقه‌مندی به یادگیری آن، نیازمند تلاش بیشتری است. به این منظور، در دروس آموزش قرآن، مطالب متنوع و جذابی درباره‌ی قرآن کریم ارائه شده است. در این مباحث، سعی بر آن است که با ارائه‌ی اطلاعات گوناگون، دانش‌آموزان با جایگاه منحصر به فرد قرآن کریم در اسلام و نقش آن در هدایت و اصلاح جوامع بشری آشنا شوند. دانش‌آموزان با مطالعه‌ی این مطالب می‌آموزند که در طول تاریخ اسلام، همه‌ی مسلمانان اعم از دانشمندان، هنرمندان و عامه‌ی مردم، چگونه در کشف و گسترش معارف، علوم و زیبایی‌های قرآن اهتمام داشته‌اند و در این راه چه آثار علمی و هنری ماندگاری از خود به جای گذاشته‌اند.

این مجموعه که از آن به عنوان «مجله‌ی قرآنی» می‌توان نام برد، موجب شناختی جدیدتر و عمیق‌تر از قرآن می‌شود و این شناخت، نگرش و رفتاری جدید نسبت به قرآن کریم را برمی‌انگیزد. به این موضوعات متناسب با آیات مندرج در دروس، در بخش «شناخت قرآن» توجه شده است.

آشنایی با برخی از آیات خاص قرآن کریم، برخی معارف ارزشمند قرآن، قرآن در کلام معصومین - علیهم‌السلام - و جایگاه ایشان در قرآن، اهتمام مسلمانان در حفظ و توسعه‌ی فرهنگ قرآن با خلق آثار ارزشمند علمی و هنری در طول تاریخ، برخی از شکل‌های اعجاز قرآن، قرآن در نگاه و کلام اندیشمندان غیرمسلمان، تأثیرات ژرف قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و ... همه‌ی این مطالب در قالب داستان، شعر، خاطره، مصاحبه، گزارش و ... ارائه شده است.

آشنایی خانواده‌ی دانش‌آموزان با برنامه‌ی آموزش قرآن و نقش حمایتی آن‌ها

خانواده و مدرسه از مؤثرترین نهادهای جامعه در تعلیم و تربیت کودکان و جوانان هستند و هرچه این دو کانون مهم نقش خود را بهتر ایفا کنند و از هماهنگی بیشتری برخوردار باشند، دستیابی به اهداف تعلیم و تربیت با موفقیت بیشتری همراه خواهد بود. در این میان، ارتباط خانه و مدرسه زمینه‌ساز آشنایی هرچه بیشتر این دو کانون و به‌وجود آمدن هماهنگی مطلوب میان آن‌هاست.

بسیار مناسب است در آغاز و یا در حین سال تحصیلی، به کمک مدیر مدرسه، از والدین دانش‌آموزان دعوت کنید تا درباره‌ی برخی از دروس، به‌ویژه درس قرآن و نقش حمایتی والدین از این درس گفت‌وگو شود. از آن‌جا که آموزش قرآن و انس با آن در همه‌ی مراحل زندگی برای عموم افراد جامعه جذاب است، خانواده‌ها - به‌ویژه مادران - از این امر استقبال می‌کنند. در جلسه‌ی اولیا، می‌توانید با استفاده از پیش‌گفتار کتاب دانش‌آموزان مطالب زیر را طرح کنید.

۱- توصیه به والدین برای خواندن دقیق پیش‌گفتار کتاب

۲- بیان اهداف آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی و مهارت‌های مورد انتظار کسب شده و چگونگی جبران برخی عقب‌افتادگی‌های احتمالی^۱.

۳- بیان مهم‌ترین اهداف آموزش قرآن در دوره‌ی راهنمایی و توضیح بیشتر درباره‌ی موضوع مفاهیم و بیان تعریف، ضرورت و روش‌های کسب توانایی معنا کردن عبارت‌ها و آیه‌های ساده و پرکاربرد قرآن کریم

۴- توصیه به تهیه‌ی نوار قرائت آیات کتاب درسی، نوارهای جذاب قرائت قرآن، کتاب‌ها، مجلات و CDهای مناسب آموزش قرآن و توصیه به استفاده‌ی از آن‌ها در خانه

۵- عموم مطالب و بخش‌های کتاب آموزش قرآن برای والدین نیز مفید است. این عزیزان می‌توانند با مطالعه‌ی کتاب درسی و حتی انجام دادن برخی از تمرین‌های آن، ضمن ارتقای توانایی‌های خود درباره‌ی قرآن کریم، آمادگی بیشتری برای کمک به فرزند خود پیدا کنند. ضمناً به ایشان تذکر دهید که راهنمایی فرزندان برای دستیابی به پاسخ سؤال‌ها و حل کردن تمرین‌ها، همواره از بیان مستقیم پاسخ کارسازتر است.

۶- نظارت بر کار دانش‌آموزان هنگام انجام دادن تمرین‌های مربوط به درس قرآن در خانه و تشویق کردن آنان برای انجام دادن خوب و به موقع آن‌ها

۱- در این باره در بخش کلیات همین کتاب توضیح داده شده است؛ برای آشنایی بیشتر یک بار دیگر مطالب آن قسمت را مطالعه کنید.

۷- آشنا ساختن والدین با انواع فعالیت‌های قرآنی خارج از کلاس - که در پیش گفتار کتاب دانش‌آموزان به مهم‌ترین آن‌ها اشاره شده است - و ترغیب فرزندان و فراهم آوردن زمینه‌ی لازم برای استفاده از برخی از آن‌ها مانند شرکت در کلاس‌ها و فعالیت‌های دارالقرآن، مسابقات قرآن و ...

۸- به والدین متذکر شوید که همیشه و در همه‌ی دروس و به‌ویژه درس قرآن و دینی، به علایق، استعداد، و ظرفیت فرزند خود توجه داشته باشند و سعی کنند بیش از هرچیز به افزایش انگیزه و علاقه‌ی آن‌ها به این‌گونه دروس بپردازند و در صورت عدم اظهار علاقه، از سخت‌گیری بپرهیزند و به یادگیری درحد ضرورت و اقل آن اکتفا کنند.

۹- دعوت از والدین در مواقع ضروری برای تذکرات خاص و نیز برگزاری یکی دو جلسه‌ی دیگر در طول سال تحصیلی برای یادآوری و بیان برخی تذکرات ضروری، مفید است.

۱۰- در صورت امکان و با توجه به نیاز و علاقه‌ی والدین، می‌توانید به صورت هفتگی یا هرچند هفته یک بار، برای آن‌ها جلسه‌ی آموزش قرآن برگزار کنید. در این جلسات از کتاب‌های درسی آموزش قرآن یا کتاب‌های مشابه می‌توانید استفاده کنید. برگزاری این‌گونه جلسات که در فرهنگ سنتی ما نیز متداول بوده است، برای خانواده‌ها و تربیت فرزندان، آثار و برکات زیادی دارد.

اینک که با رویکرد، اصول، اهداف و اجزای اصلی آموزش قرآن در دوره‌ی راهنمایی آشنا شدید، به موضوع اصلی این کتاب، یعنی روش تدریس نزدیک می‌شویم. ابتدا در بخش کلیات، روش کلی آموزش دروس و ارزش‌یابی توضیح داده می‌شود. آن‌گاه در بخش دوم کتاب، روش تدریس هر درس همراه با بیان نکات خاصی درباره‌ی مطالب آن تقدیم می‌گردد.

پیش از ورود به روش آموزش مطالب دروس، مناسب است که الگویی برای زمان‌بندی و طرح تدریس و پرسش هر درس توصیه شود. بدیهی است دبیران محترم با توجه به تجارب و شرایط خاص کلاس خود، در صورت نیاز می‌توانند با تغییراتی در مطالب یا تقدّم و تأخر آن‌ها بر کارآیی کلاس خویش بیفزایند.

این الگو با توجه به دو نکته به دست می‌آید: یکی آن که بهتر است در هر جلسه‌ی درس قرآن در هفته، هم فعالیت تدریس انجام شود و هم پرسش. نکته‌ی دیگر آن که در هر جلسه، هم قرائت کار شود و هم مفاهیم. رعایت این دو نکته موجب تنوع در فعالیت‌های یک جلسه و نیز پیوستگی مطالب به ویژه قرائت و مفاهیم می‌شود. در صورتی که این دو نکته رعایت شود، الگوی تدریس و پرسش بدین صورت خواهد بود: اگر در یک جلسه مثلاً قرائت درس پنجم تدریس می‌شود، در ادامه‌ی آن مفاهیم این درس (بخش کار در کلاس) تدریس نشود؛ زیرا در این صورت، در این جلسه فقط تدریس داشته‌ایم؛ در حالی که براساس نکته‌ی اول، در هر جلسه هم باید تدریس کرد و هم پرسش. در نتیجه، بهتر است پس از تدریس قرائت درس پنجم، از بخش مفاهیم درس چهارم پرسش کرد و باز اگر به جای این کار از قرائت درس چهارم پرسش شود، نکته‌ی دوم رعایت نشده است؛ زیرا در این جلسه فقط قرائت کار شده است؛ در حالی که بهتر است از مفاهیم درس چهارم پرسش کرد تا تنوع مطالب یک جلسه و پیوستگی قرائت و مفاهیم در هر جلسه بیشتر احساس شود. پس به‌طور خلاصه در این جلسه، قرائت درس پنجم تدریس شده و در ادامه، مفاهیم درس چهارم پرسش می‌شود اما در جلسه‌ی بعد، مفاهیم درس پنجم (قسمت کار در کلاس) تدریس می‌شود و از قرائت همین درس — که در جلسه‌ی قبل تدریس شده بود — پرسش به عمل می‌آید.

زمان‌بندی فعالیت‌ها نیز به این صورت توصیه می‌شود: می‌توانیم برای تدریس قرائت یا مفاهیم، در هر جلسه تا ۴۰ دقیقه و برای پرسش نیز ۳۰ دقیقه وقت اختصاص دهیم. به این ترتیب، ۷۰ دقیقه از هر جلسه‌ی ۹۰ دقیقه‌ای به تدریس و پرسش اختصاص می‌یابد. بقیه‌ی وقت که با توجه به شرایط مختلف کلاس‌ها می‌تواند حداقل ۱۰ دقیقه و حداکثر ۲۰ دقیقه باشد، به بیان مطالب مربوط به شناخت

قرآن که در پایان هر درس آمده است، بررسی تکلیف دانش‌آموزان، ارائه‌ی فعالیت‌های خارج از کلاس مربوط به درس قرآن توسط دانش‌آموزان، حضور و غیاب و حتی در صورت نیاز به تدریس (یعنی افزودن دقایقی به ۴۰ دقیقه تدریس) یا پرسش (یعنی افزودن دقایقی به ۳۰ دقیقه پرسش) اختصاص خواهد داشت.

در صورتی که الگوی تدریس - پرسش و زمان‌بندی یادشده با خلاقیت دبیر همراه شود، کلاس درس متنوع و جذاب خواهد شد. در این حالت، نه دانش‌آموزان و معلم خسته می‌شوند و نه در کلاس بی‌هودگی و بی‌کاری احساس می‌شود. فعالیت‌های ضروری با نظم و ترتیب خاصی پیش می‌رود و بر موفقیت دانش‌آموزان و بهره‌وری دبیر محترم می‌افزاید.

۱- روش آموزش قرائت

همان‌طور که می‌دانید در کسب مهارت خواندن قرآن، در دوره‌ی ابتدایی بیشتر روخوانی قرآن و در دوره‌ی راهنمایی روان‌خوانی موردنظر است. روخوانی قرآن از دو مرحله‌ی بخش‌خوانی و شمرده‌خوانی تشکیل می‌شود و روان‌خوانی نیز خواندن قرآن به صورت عادی و با سرعت معمولی است^۱. نکته‌ی بسیار مهمی که حتماً در آموزش خواندن قرآن باید مورد توجه باشد، این است که اگر دانش‌آموزی مرحله‌ی روخوانی (بخش‌خوانی و شمرده‌خوانی) را به خوبی فرانگرفته باشد و نتواند ترکیب‌های نسبتاً دشوار برخی از عبارت‌های قرآنی را به روش بخش‌خوانی یا شمرده‌خوانی بخواند و این‌گونه مشکلات خود را رفع کند، همیشه در روخوانی آیات قرآن مشکل خواهد داشت؛ هرچند که ممکن است آیات یک درس را روان و خوب بخواند.

از این رو، دبیران گرامی به‌ویژه در جلسات اول باید با ارزش‌یابی تشخیصی، سطح توان کلی دانش‌آموزان خود را بسنجند. البته انتظار می‌رود که مرحله روخوانی در دوره‌ی ابتدایی طی شده باشد ولی به هر حال با وجود مشکلاتی ممکن است برخی از دانش‌آموزان هنوز به تمرین در مرحله‌ی روخوانی یعنی بخش‌خوانی و شمرده‌خوانی نیازمند باشند. اگر تعداد این افراد در کلاس زیاد باشد، معلم باید چند جلسه در این زمینه کار کند تا مشکل روخوانی آنان حل شود و به علاوه، در طول سال تحصیلی، هرگاه نیاز باشد در این باره تذکر دهد و تمرین‌های لازم را طرح و حل کند. اگر تعدادی از دانش‌آموزان این مشکل را داشته باشند، معلم می‌تواند با اختصاص دادن زمان خاصی به آن‌ها، ایشان را به سطح کلاس برساند. برای آشنایی بیشتر با چگونگی آموزش و تمرین روخوانی و برخی نکات و روش‌های مهم آن، توضیحاتی در پایان همین بخش (روش آموزش قرائت) در صفحه‌ی ۳۴ آمده

۱- گاهی نیز هر سه مرحله‌ی بخش‌خوانی، شمرده‌خوانی و روان‌خوانی را روخوانی یا خواندن قرآن در نظر می‌گیرند.

است. با مراجعه به این صفحات و دقت در مطالب آن، می‌توانید مشکل روخوانی دانش‌آموزان را به بهترین شکل برطرف کنید.

اینک به بیان روش خاص آموزش قرائت (روان خوانی) آیات دروس می‌پردازیم. آیات هر درس به صورت قرائت آموزشی و هر جمله دوبار در نوار صوتی ارائه شده است. کلمه‌ها و ترکیب‌های مشکل درس که زیر آن‌ها خط کشیده شده است نیز، بازخوانی شده‌اند. دانش‌آموزان، ابتدا هر آیه و عبارت قرآنی را گوش می‌دهند، به آیات درس نگاه می‌کنند و خط می‌برند؛ سپس، آن عبارت را شبیه نوار و همراه با آن تکرار می‌کنند. به این ترتیب، گوش آن‌ها با تلفظ و نظم و آهنگ قرائت مأنوس می‌شود، چشم آن‌ها با ترکیبات حروف و علائم کلمه‌ها آشنا می‌گردد و زبان آن‌ها با بیان صحیح کلمات و آیات عادت می‌کند. در نتیجه، به‌طور نسبی می‌توانند شبیه نوار بخوانند یا حداقل روان خوانی قرآن را به‌طور کامل فراگیرند. آیات هر درس با توجه به مراحل و نکات زیر تدریس می‌شود.

۱- دبیر محترم دستگاه ضبط صوت و محل آیات درس را در نوار، قبل از ورود به کلاس آماده می‌کند.

۲- پیش قرائت؛ از دانش‌آموزان می‌خواهیم که آیات درس را ظرف چند دقیقه به صورت آهسته بخوانند و به‌طور نسبی با کلمه‌ها و ترکیب‌های آیات آشنا شوند.

۳- تمرین با نوار؛ ضبط صوت را روشن می‌کنیم و از دانش‌آموزان می‌خواهیم که با نگاه کردن به متن آیات درس، هر عبارت را ابتدا گوش کرده سپس همراه نوار و به صورت دسته‌جمعی، شبیه نوار بخوانند.

۴- کلمه‌ها و ترکیباتی که زیر آن‌ها خط کشیده شده است نیز یک بار شنیده و بار دیگر همراه با نوار خوانده می‌شوند.

تذکر: دبیر محترم نباید اصطلاح «مشکل» را درباره‌ی کلمه‌ها و ترکیباتی که زیر آن‌ها خط کشیده شده است. برای دانش‌آموزان به کار بردن و مشکل بودن را به آن‌ها القا کند بلکه باید بگوید که به کلماتی که زیر آن‌ها خط کشیده شده است، دوباره با دقت گوش دهند و آن‌ها را تکرار کنند. در صورت نیاز، می‌توانید این‌گونه ترکیب‌ها را روی تخته بنویسید و با اشاره به بخش‌های آن، از دانش‌آموزان بخواهید آن‌ها را همه با هم به‌صورت بخش‌بخش و سپس شمرده بخوانند.

۵- در حین تمرین قرائت با نوار، دانش‌آموزان به متن آیات نگاه می‌کنند و با وسیله‌ی مناسب کلمات قرآن را نشان می‌دهند؛ به‌علاوه، بانوار همراهی می‌کنند و شبیه آن می‌خوانند. دبیر محترم به افرادی که خط نمی‌برند، با نوار همراهی نمی‌کنند، نمی‌خوانند، تندتر یا کندتر از نوار می‌خوانند و یا

کم توجهی یا بی توجهی می کنند، به شیوه‌ی مناسب و با مهربانی تذکر می دهد و توجه آن‌ها را به تمرین منظم با نوار جلب می کند.

۶- خوب است برای خواندن عبارت‌های بلند، تذکر داده شود که دانش‌آموزان آماده شوند و نفس عمیق بگیرند.

۷- پس از تمام شدن زمان تمرین قرائت با نوار، ضبط صوت را خاموش می کنیم.

۸- فردخوانی و ارزش‌یابی اولیه: از دانش‌آموزان می خواهیم که هر کدام یک سطر از آیات درس را به طور منظم و صحیح بخوانند. اشکالات احتمالی آن‌ها را به شیوه‌ی مناسب اصلاح می کنیم و مقابل اسم آن‌ها علامت می زنیم تا بدانیم مهارت قرائت هر کدام در چه سطحی است. آن‌گاه توصیه‌های لازم را به آنان گوشزد می کنیم.

چند تذکر

- ۱- در مواردی که سطر، کوتاه و ساده است، دانش‌آموز می تواند دو یا سه سطر بخواند.
- ۲- مناسب است ابتدا افراد قوی تر و سپس افراد ضعیف و خجالتی بخوانند؛ به این ترتیب، افراد ضعیف، آمادگی بیشتری پیدا می کنند و به تدریج از ترس و اضطراب آن‌ها کاسته می شود.
- ۳- بهتر است عبارت‌های طولانی و مشکل را ابتدا افراد قوی تر و عبارت‌های کوتاه و ساده را افراد ضعیف تر بخوانند؛ به این ترتیب، افراد ضعیف تر نیز احساس توانایی و موفقیت خواهند کرد. با انجام مراحل یادشده، تدریس قرائت آیات درس پایان می گیرد. همان‌طور که قبلاً گفته شد، ممکن است این فعالیت تا ۴۰ دقیقه در کلاس ادامه یابد و با تمرین کافی، هم برخی از نواقص گذشته‌ی دانش‌آموزان برطرف شود و هم مهارت‌های لازم در آنان شکل گیرد و تقویت شود. پس از پایان یافتن این بخش، برای انجام تکلیف و فعالیت‌های خارج از کلاس مربوط به بخش قرائت، تذکرات لازم ارائه می شود.

تکلیف و فعالیت‌های خارج از کلاس

۱- به دانش‌آموزان توصیه می‌شود که خوب است آیات درس را برای اعضای خانواده‌ی خود (پدر، مادر، برادر، خواهر و...) بخوانند. متقابلاً، اولیای دانش‌آموزان نیز از آن‌ها بخواهند که آیات هر درس را بخوانند و به نحو مناسب آنان را تشویق کنند و در صورت امکان، پس از کسب مهارت لازم از آن‌ها تقدیر شود.

۲- بسیار مناسب است که در صورت امکان، با راهنمایی و کمک معلم محترم و تلاش دانش‌آموز و اولیای او «نوار قرائت آیات کتاب آموزش قرآن» فراهم شود و در کنار کتاب درسی مورد استفاده قرار گیرد تا دانش‌آموزان، آیات هر درس را با این نوار تمرین کنند و با کسب مهارت بیشتر در روان‌خوانی و صحت قرائت، برای صحیح و زیباخواندن قرآن کریم آماده شوند.^۱

۳- به دانش‌آموزان توصیه شود که در صورت امکان، در جلسات قرآن مسجد محل، دارالقرآن‌ها و... شرکت کنند تا با قرآن بیشتر مأنوس شوند.

۴- در صورت تمایل، برخی از آیات پیام‌گونه‌ی درس را خوش‌نویسی یا دور آن‌ها را تذهیب و نقاشی کنند و...

۵- در صورت امکان، از نوار قرائت زیبای قاریان مشهور استفاده کنند.

۶- در صورت علاقه‌مندی، برخی از آیات درس را حفظ کنند و....

پیروی از قرائت نوار: قرائت آموزشی در نوار، در بردارنده‌ی مهارت‌های مختلفی است.

این مهارت‌ها عبارت‌اند از:

۱- **صحت قرائت:** یعنی درست خواندن اشکال مختلف حروف، حرکات و ترکیبات آن‌ها (بخش‌ها) که عبارت‌اند از حروف متحرک، ساکن، مشدّد، و تلفظ نکردن حروف ناخوانا، حرکات ناخوانا، حروف ناخوانا در حالت وصل و حرکات ناخوانا در حالت وقف.

۲- **روان‌خوانی:** یعنی راحت و روان خواندن کلمه‌ها، ترکیبات، عبارت‌ها و آیه‌ها، بدون مکث، تکرار و کندی در قرائت.

۳- **تلفظ حروف خاص عربی:** یعنی حروفی که در فارسی یکسان تلفظ می‌شوند ولی در زبان عربی و قرآن، هر کدام تلفظ خاصی دارند، به حالت صحیح خود تلفظ شوند. این حروف عبارت‌اند از:

ح ← ه ← ع ← أ ← ط ← ت ← غ ← ق ← ث ← ص ← س ← ذ ← ض ← ظ ← ز

۴- **حرکات کوتاه و کشیده:** یعنی کوتاه خواندن حرکات کوتاه   و کشیده خواندن حرکات کشیده‌ی (ا- ی- ی- ی- و- ر) و پرهیز از کشش حرکات کوتاه یا کوتاه کردن حرکات کشیده.

۱- نوار آموزشی ویژه‌ی دانش‌آموز در یک نوار کاست توسط برخی شرکت‌ها تهیه شده است.

۵- احکام تجویدی: یعنی فصیح و زیبا تلفظ کردن حروف و حرکات و ترکیبات آن‌ها. این احکام عبارت‌اند از: فصاحت حروف، فصاحت حرکات، تفخیم و ترقیق، مدّ و غنّه، قلقله و عدم قلقله، اظهار، ادغام، اخفاء و ابدال.

۶- وقف و ابتدا: یعنی منظم و شمرده خواندن آیه‌ها، شروع قرائت از آیه‌های مناسب، اتمام و قطع قرائت بر آیات مناسب، ابتدا کردن هر جمله از کلمات مناسب، وقف کردن بر کلمات مناسب و وصل آیه‌ها و عبارت‌های مناسب.

۷- صوت و لحن: یعنی زیبا کردن قرائت با آهنگ مناسب، ردیف متنوع و هماهنگ و تناسب زیر و بم صدا، حجم صدا، تندی و کندی مناسب قرائت، انعطاف و صافی صدا.

تذکر مهم: مهارت‌های مختلف قرائت که یکایک آن‌ها را برشمردیم، در نوارهای آموزشی به صورت یک پارچه ارائه شده‌اند. دانش‌آموزان با شنیدن نوار قرائت آیات درس ضمن لذت بردن از تلاوت زیبای قرآن، با توجه به استعداد و علاقه‌ی خود، به‌طور غیرمستقیم این مهارت‌ها را می‌آموزند. از این رو، نباید چنین تصور شود که علاوه بر شنیدن نوار، می‌توان این مهارت‌ها را که در علم تجوید به‌طور مبسوط از آن بحث می‌شود، در کلاس تدریس کرد.

شیوه‌ی اصلاح اشکالات قرائت دانش‌آموزان: معمولاً در قرائت دانش‌آموزان، اشکالات و اشتباهاتی مشاهده می‌شود که ناشی از ضعف مهارت روخوانی یا مربوط به خطای چشم، عجله، اضطراب و عدم اعتماد به نفس است. این اشکالات، یا تکراری و عمومی‌اند، (به‌ویژه در کلمات و ترکیبات مشکل) یا موردی و مربوط به قرائت هر فرد.

دبیر محترم باید با روش‌های مختلف رفع این‌گونه اشکالات، متناسب با نوع هر اشکال آشنا باشد تا آن‌ها را به شیوه‌ی صحیح اصلاح کند و توانایی مهارت روخوانی را در دانش‌آموزان پرورش دهد. برای کسب موفقیت بیشتر در اصلاح قرائت دانش‌آموزان، به نکات زیر توجه کنید.

۱- دبیر محترم باید با صحت قرائت آیات درس، آشنایی کامل داشته باشد تا بتواند اشکالات و اشتباهات دانش‌آموزان را تشخیص دهد و به شیوه‌ی مناسب به اصلاح آن‌ها بپردازد. از این رو، لازم است پیش از تدریس با متن آیات درس و قرائت آموزشی آن‌ها در نوار، به‌طور کامل آشنا شود تا با آمادگی لازم به تدریس و پرسش بپردازد.

۲- برای تذکر کردن به دانش‌آموز، نباید قرائت او را قطع کنیم بلکه صبر می‌کنیم تا وقف کند و سپس، تذکر می‌دهیم.

۳- خیلی خوب است که قبل از هر تذکر و تصحیح غلط، دانش‌آموز را برای کلماتی که صحیح خوانده است، تشویق کنیم و سپس، از او بخواهیم تا با دقت مجدد، تا حد امکان، خودش اشتباه خود

را تصحیح کند.

۴- در صورتی که مجدداً اشتباه تکرار شد، به طور مستقیم تذکر نمی‌دهیم بلکه خطاب به همه‌ی دانش‌آموزان تذکر می‌دهیم تا فردی که اشتباه خوانده است، مضطرب نشود و سایر دانش‌آموزان که همان اشتباه را دارند، متذکر شوند و حالت صحیح را بیاموزند.

۵- بهتر است برای اصلاح اشتباه، حالت صحیح را بلافاصله نخوانیم بلکه با استفاده از شیوه‌های مختلف، توجه دانش‌آموزان را به حالت صحیح جلب کنیم.

۶- توجه و نگاه دانش‌آموزان را به متن کلمه و ترکیب مورد اشتباه جلب می‌کنیم.

۷- در صورت نیاز، دانش‌آموزان می‌خواهیم به شنیدن قرائت کلمه و ترکیب مورد نظر از طریق نوار، توجه کنید.

۸- عبارت مورد نظر را تکرار می‌کنیم ولی کلمه یا ترکیبی را که اشتباه خوانده شده است، نمی‌خوانیم بلکه نحوه‌ی خواندن آن را از دانش‌آموزان سؤال می‌کنیم یا حالت اشتباه را با حالت صحیح به صورت سؤال مقایسه می‌کنیم تا دانش‌آموزان خود، حالت صحیح را تشخیص دهند و بخوانند.

۹- بهتر است در حین مقایسه، بخشی را که اشتباه خوانده شده است، با تأکید و صداکشی بخوانیم.

۱۰- در صورت نیاز، از دانش‌آموزان می‌خواهیم کلمه یا ترکیب مورد نظر را به صورت بخش‌بخش بخوانند؛ برای این کار، کلمه یا ترکیب مورد نظر را روی تخته می‌نویسیم و با اشاره‌ی صحیح^۱ به بخش‌های آن، از دانش‌آموزان می‌خواهیم آن کلمه یا ترکیب را همه با هم به صورت بخش‌بخش بخوانند.

۱۱- پس از مشخص شدن مورد اشتباه و حالت صحیح آن، از دانش‌آموزان می‌خواهیم که عبارت و آیه‌ی مورد نظر را به صورت دسته‌جمعی تکرار کنند یا یک دانش‌آموز توانا و داوطلب آن را بخواند؛ آن‌گاه همان دانش‌آموزی که اشتباه خوانده است، تکرار کند.

۱۲- در صورتی که دانش‌آموز یادشده باز همان اشتباه را تکرار کرد، از دانش‌آموز دیگری می‌خواهیم که عبارت را تکرار کند و خواندن بقیه‌ی آیه‌ها را به کمک سایر دانش‌آموزان ادامه می‌دهیم.

۱۳- نیازی نیست که اشکالات هر دانش‌آموز، حتماً در همان جلسه اصلاح شود؛ زیرا بعضی از دانش‌آموزان برای کسب مهارت لازم، به زمان بیشتری نیاز دارند.

۱۴- بعضی از دانش‌آموزان ممکن است لکنت زبان داشته باشند و خواندن آن‌ها با تکرار و مکث‌های مکرر و کندی همراه باشد. دبیر محترم باید با این افراد برخورد لطیف و مناسبی داشته و ترتیبی دهد که آنان در مقابل دیگر دانش‌آموزان؛ خجالت‌زده نشوند. یا خدای ناکرده مورد تمسخر قرار نگیرند؛ این امر از اتلاف وقت کلاس و درس نیز جلوگیری می‌کند.

۱- درباره‌ی چگونگی اشاره‌ی صحیح، توضیحات بیشتر خواهد آمد. ضمناً به منظور آشنایی کامل با این مطلب، می‌توانید به کتاب «روش آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی» کد ۶۰۱۱ مراجعه کنید.

نوارهای آموزشی قرائت: یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین مهارت‌ها در آموزش به‌ویژه آموزش زبان، مهارت گوش دادن است. افراد ناشنوا که از این نعمت محروم‌اند، قدرت تکلم و قرائت ندارند. قرائت قرآن نیز از سنخ زبان و گویش است و مؤثرترین مهارت به‌ویژه در کسب روان‌خوانی و صحت و نظم قرائت، مهارت سمعی است. از این رو برای آموزش و تمرین قرائت، باید به مهارت‌های سمعی توجه شایانی شود و جایگاه آن در برنامه‌ی درسی و وسایل آموزشی به نحو شایسته‌ای منظور گردد.

یکی از وسایل ساده، در دسترس و بسیار مؤثر در مهارت‌های سمعی، نوارهای آموزشی است. در صورتی که نوارهایی متناسب با محتوای هر درس و ویژگی‌های هر پایه‌ی تحصیلی تهیه شود، تأثیر قابل توجهی بر آموزش قرائت قرآن می‌گذارد و باعث رشد و تقویت همه‌ی مهارت‌های مربوط به قرائت یعنی، روخوانی، روان‌خوانی، تلفظ حروف خاص عربی، احکام تجویدی، وقف و ابتدا و صوت و لحن قرائت می‌شود؛ بنابراین، در برنامه‌های جدید آموزش قرآن، نوارهای آموزشی جایگاه ویژه‌ای دارند و برای هر پایه‌ی تحصیلی، نوارهای آموزشی خاص آن ساخته شده و در اختیار معلم و دانش‌آموزان قرار گرفته است. این نوارها دو گونه‌اند:

۱- نوار آموزشی مورد استفاده‌ی معلم در کلاس: آیات منتخب در کتاب‌های آموزش قرآن دوره‌ی راهنمایی در هر پایه‌ی تحصیلی، به شیوه‌ی قرائت آموزشی در دو حلقه نوار تهیه شده است. در این نوارها، هر عبارت از آیات درس، دوبار خوانده شده است؛ دانش‌آموزان بار اول گوش می‌دهند و خط می‌برند و بار دوم همراه با نوار می‌خوانند. کلمات و ترکیبات دشواری که در کتاب زیر آن‌ها خط کشیده شده، مجدداً بازخوانی شده‌اند. این ترکیبات را نیز دانش‌آموزان یک بار گوش می‌دهند و بار دیگر همراه با نوار می‌خوانند.

۲- نوار ویژه‌ی دانش‌آموز: این نوار مانند نوار معلم است؛ با این تفاوت که آیه‌ها و عبارت‌های قرآنی درس فقط یک بار خوانده شده‌اند. دانش‌آموزان می‌توانند با تهیه‌ی این نوار، خواندن آیات را در خانه نیز تمرین کنند.

چگونگی تقویت روخوانی قرآن دانش آموزان

همان طور که در ابتدای بحث روش آموزش قرائت گفته شد، برخی از دانش آموزان در دوره‌ی ابتدایی مرحله‌ی روخوانی قرآن را به خوبی طی نکرده‌اند و توانایی صحیح خواندن عبارات‌های قرآنی را ندارند. از آن جا که صحیح خواندن قرآن در تقویت علاقه‌مندی به یادگیری آموزش این کتاب آسمانی نقش به‌سزایی دارد و هم‌چنین در دوره‌ی راهنمایی مطالب خاصی برای یادآوری برخی قواعد ضروری روخوانی در نظر گرفته شده است، باید برای رفع این مشکل، فعالیت ویژه‌ای صورت پذیرد. اگر تعداد این گونه دانش آموزان کم است، این فعالیت را می‌توان فقط برای آن‌ها و در غیر این صورت به‌طور عمومی برای همه تدارک دید.

قبل از این که به نحوه‌ی آموزش بپردازیم، لازم است با علت اساسی ضعف این گونه دانش آموزان در صحیح نخواندن عبارات قرآن آشنا شویم. دانش آموز سال اول راهنمایی حرکات، علائم، حروف و حتی ترکیبات را به‌طور مجزا می‌شناسد و صحیح می‌خواند ولی هنگام خواندن کلمه‌ها یا عبارات‌ها به علت عدم دقت در بازشناسی حرکات و ترکیبات و هم‌چنین به علت «کل خوانی» کلمه‌ها و عبارات‌ها، به اشتباه می‌افتد. چنین دانش آموزی باید با تمرین در تمرکز و بازشناسی حرکات و ترکیبات و دقت در آن‌ها به توانایی صحیح خواندن عبارات‌های قرآنی دست یابد.

برای حل این مشکل از چنین دانش آموزی می‌خواهیم یک عبارت قرآنی را آرام و شمرده به صورت بخش‌بخش بخواند و برای خواندن بخش‌بخش و دقت در بازشناسی، به ترتیب زیر عمل کند. ابتدا به حرکت حرف دقت کند و پس از شناسایی دقیق، به حرکت حرف بعدی نگاه کند؛ برای انجام دادن این کار، باید چشمش کمی جلوتر از زبانش پیش برود. با توجه به حرکت حرف بعدی، یکی از چهار حالت زیر پیش می‌آید:

۱- حرف بعدی دارای یکی از حرکات کوتاه (أ) یا بلند (ا، آ، ی، یه، و) و یا تنوین (أ) است؛ در این صورت حرف موردنظر و حرکت آن را در یک بخش می‌خواند؛

۲- حرف بعدی ساکن (ا) است؛ آن حرف را با حرکتش همراه با حرف ساکن در یک بخش می‌خواند.

۳- حرف بعدی مشدّد است؛ همان طور که می‌دانید، حرف مشدّد از دو حرف تشکیل شده که اولی ساکن و دومی دارای حرکت است. از این رو، حرف موردنظر با حرف اول مشدّد در یک بخش خوانده می‌شود و حرف دوم مشدّد با توجه به علامتی که دارد و نیز با توجه به نوع علامت حرف بعد از خود خوانده می‌شود.

۴- حرف بعدی از حروف ناخواناست؛ به حرکت و علامت اولین حرف بعد از حروف ناخوانا

دَقْت می کند و با توجه به دستور گفته شده می خواند.

برای نمونه، به خواندن بخش بخش آیه زیر توجه کنید.

فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ
فَأَصَدِّقُ وَ أَكُنُّ مِنَ الصَّالِحِينَ

– حروف «فَ، يَ، قو» در کلمه‌ی «فَيَقُولَ» و «جَ، ل» در کلمه‌ی «أَجَلٍ» هریک به تنهایی در یک بخش خوانده می‌شوند و در واقع، مثالی برای نوع اول از موارد چهارگانه‌ی گفته شده هستند؛ زیرا حرف بعد از آن‌ها نه ساکن است و نه مشدّد بلکه یا حرکت کوتاه دارد یا حرکت بلند یا تنوین.

– حرف «كُ» در کلمه‌ی «أَكُنُّ» با حرف ساکن پس از خود در یک بخش خوانده می‌شود و این حرف، مثالی برای نوع دوم از موارد چهارگانه‌ی گفته شده است.

– حرف «رَ» در کلمه‌ی «رَبِّ» مثالی برای نوع سوم است. در این مثال، حرف «رَ» در یک بخش همراه با اولین حرف مشدّد (بَ) و حرف دوم مشدّد نیز با کسره‌ی خودش خوانده می‌شود؛ یعنی به این صورت: رَبِّ = رَ بِّ + بِ؛ أَخَّرْتَنِي = أَخْ + خَرَّ + تَ + نِي؛ فَأَصَدِّقُ = فَ + أَصَدَّ + صَدَّ + دَ + قَ

– حرف «نَ» در ترکیب «مِنَ الصَّالِحِينَ» مثالی برای نوع چهارم است؛ زیرا «ال» ناخوانا و حرف بعد از آن‌ها مشدّد است. پس، «نَ» با حرف مشدّد در یک بخش خوانده می‌شود؛ یعنی به صورت «نَ + صَدَّ، صَا».

بخش اول   بخش دوم

در این جا مناسب است نحوه‌ی اشاره‌ی صحیح که در صفحات، قبل از آن سخن به میان آمد، توضیح داده شود. در صورتی که لازم است مراحل بخش خوانی را با دانش‌آموزان تمرین کنید یا نیاز است دانش‌آموزان نحوه‌ی خواندن یک ترکیب مشکل را بیاموزند، آن ترکیب یا عبارت را به‌طور واضح روی تخته بنویسید (مانند شیوه‌ی نوشتن آیات در کتاب درسی). آن‌گاه در حالی که خط‌کش یا وسیله‌ی مناسب دیگری در دست دارید، به یکی از دو شیوه‌ی زیر به حرکات و بخش‌ها اشاره کنید.

الف – اشاره‌ی ثابت به صداهای کوتاه، الف کوچک و تنوین: در این حالت، دست شما

و خط‌کش اشاره به‌طور ثابت و بدون حرکت، صدای کوتاه یا الف کوچک یا تنوین را نشان می‌دهد. برای مثال، در ترکیب «إِلَىٰ أَجَلٍ» ابتدا کسره‌ی «إِ» را نشان می‌دهید و از دانش‌آموزان می‌خواهید که همه با هم بگویند «إِ». آن‌گاه، الف کوچک را نشان می‌دهید تا بگویند: «لَا». سپس، فتحه‌ی «أَ» را نشان می‌دهید و آن‌ها می‌گویند: «أَ». بعد، فتحه‌ی «جَ» را نشان می‌دهید تا بگویند: «جَ» و بالاخره تنوین «ِ» را نشان می‌دهید تا بگویند: «لِ». در همه‌ی این موارد، دست شما ثابت است؛ حرکات را

یکی یکی نشان می‌دهید و دانش‌آموزان بخش‌بخش می‌خوانند یعنی بدون جلوزدن از شما، پیش می‌روند. توجه داشته باشید که در همه‌ی این موارد، شما فقط به حرکات اشاره می‌کنید نه به حروف.

ب- اشاره‌ی متحرک از حرف به سوی صداهای کشیده، به سوی حرف ساکن یا مشدّد

بعدی: در این حالت، دست شما خط‌کش اشاره از سوی حرف به سمت صدای کشیده یا از حرکت به سوی حرف ساکن یا مشدّد حرکت می‌دهد؛ مانند حرکت از حرف «ق» به سمت صدای کشیده‌ی «و» در کلمه‌ی «فَيَقُولُ». دقت داشته باشید که نماد «و» در این کلمه در واقع صدای کشیده است نه یک حرف صامت یا مانند اشاره‌ی متحرک از «ل» به سوی صدای کشیده‌ی «ا» در کلمه‌ی «لا» یا مانند اشاره‌ی متحرک از حرف «ك» به سوی حرف ساکن «ن» در کلمه‌ی «أَكُنَّ» یا مانند اشاره‌ی متحرک از حرف «أ» به سوی حرف مشدّد «صَّ» در کلمه‌ی «فَأَصَدَّقَ»^۱.

آنچه بیان شد، کلید اصلی حلّ مشکل روخوانی است. این روش بسیار ساده و مؤثر است و امیدواریم با آشنایی بیشتر و به‌کارگرفتن آن، مشکل دانش‌آموزان را حل کنید.

تذکر

گاهی دانش‌آموز در ترکیب صامت و مصوت مشکل دارد. مناسب است که همراه با تمرین عبارت‌ها، جدول‌ها، ترکیبات صامت و مصوت و ساکن و مشدّد را که در کتاب‌های ابتدایی آمده است، در اختیار او قرار دهید تا در منزل از روی جدول‌های یادشده بخواند و تکرار و تمرین کند.

نمونه‌ی جدول‌ها:

جدول ترکیبات حروف و حرکات

ب	بَ	بِ	بُ	با	بی	بِی	بو	بُا	بِی	بُ
ت	تَ	تِ	تُ	تا	تی	تِی	تو	تُا	تِی	تُ

جدول ساکن

أَبْ	إِبْ	أُبْ	أَنْدْ	إِنْدْ	أُنْدْ	أَنْتْ	إِنْتْ	أُنْتْ
------	------	------	--------	--------	--------	--------	--------	--------

جدول حروف مشدّد

أَبَّ	أَبِ	أَبْ	أَبَا	أَبِي	أَبُو
-------	------	------	-------	-------	-------

۱- برای آشنایی بیشتر، به کتاب «روش آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی» کد ۶۰۱۱ مراجعه کنید.

۲- روش آموزش مفاهیم

هر درس از دروس آموزش قرآن پایه‌ی اول راهنمایی با بخشی از آیه‌های قرآن کریم آغاز می‌شود. پس از آیات درس، بخشی به نام «کار در کلاس» وجود دارد. در این بخش به آموزش مفاهیم می‌پردازد. مفاهیم هر درس معمولاً از چهار تمرین تشکیل شده است. تمرین اول حاوی جدول کلمات است. در واقع این جدول، سرمایه‌ی اولیه‌ی کار را در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد اما همین سرمایه نیز به روشی فعال و با به‌کارگیری دانسته‌های قبلی دانش‌آموزان در اختیارشان قرار می‌گیرد تا آموزش و یادگیری را به همراه داشته باشد. تمرین دوم، جدول معنا کردن ترکیب‌هاست. دانش‌آموزان به کمک معنای کلمه‌های جدول اول و کلمات آموخته شده در درس‌های قبل، معنای ترکیب‌ها را در کلاس، روبه‌روی هر ترکیب می‌نویسند. این جدول در آموزش مفاهیم نقش کلیدی و اصلی را برعهده دارد. تمرین سوم به اشکال مختلف ارائه شده است و نقش اصلی آن در تثبیت آموخته‌ها است. بالاخره در تمرین چهارم برخی قواعد ساده و پرکاربرد که معمولاً دانش‌آموزان در فارسی نیز با آن آشنا هستند، آمده است. این قواعد در توسعه‌ی آموخته‌ها و حدس زدن معنای کلمه‌های جدید مؤثر است.

اینک روش تدریس هریک از این تمرین‌ها توضیح داده می‌شود.

۱- جدول کلمات: در هر درس، دانش‌آموزان با معنای برخی کلمه‌های جدید قرآن آشنا می‌شوند و به کمک آن‌ها می‌توانند ترکیبات و عبارات‌های قرآنی را معنا کنند. همان‌طور که گفته شد، لغات این جدول سرمایه‌ی اولیه‌ای است که باید در اختیار دانش‌آموزان گذاشته شود ولی از آن‌جا که روش کلی تدریس کتاب، روش فعال است؛ همین سرمایه نیز به‌طور مستقیم در اختیار آن‌ها قرار نمی‌گیرد بلکه تدریجی اتخاذ می‌شود تا خود دانش‌آموزان در فراهم آوردن این سرمایه مشارکت جدی داشته باشند. این امر، ضمن ایجاد اعتماد به نفس در آن‌ها موجب تثبیت، تقویت و گسترش دانسته‌های قبلی می‌شود. جدول کلمات طی سه مرحله‌ی زیر تدریس می‌شود.

الف - تکمیل جدول: از دانش‌آموزان می‌خواهیم در گروه‌های ۲ یا ۳ نفره یا به صورت انفرادی، معنای کلمات جدول را با استفاده از کلمه‌هایی که در بالای جدول آمده است، کامل کنند. برای آن‌ها توضیح می‌دهیم که می‌توانند به کمک دانسته‌های قبلی و کلمات آشنا یا هم‌خانواده، معنای کلمات را حدس بزنند و جلوی هریک بنویسند. در تکمیل این جدول و سایر بخش‌های مربوط به تدریس و پرسش مفاهیم، همیشه باید دانش‌آموزان، مداد و پاک‌کن در اختیار داشته باشند و هر پاسخی را که با تلاش خود و دوستانشان به دست آورده‌اند در کتاب بنویسند. زمانی که دانش‌آموزان به نوشتن مشغول‌اند، دبیر با حرکت در کلاس بر چگونگی انجام کار دانش‌آموزان نظارت کرده و

در صورت نیاز آن‌ها را راهنمایی می‌کند.

ب - تصحیح جدول: پس از آن که دبیر احساس کرد، که بیشتر دانش‌آموزان مرحله‌ی قبل را انجام داده‌اند، از آن‌ها می‌خواهد که جدول را به دقت تصحیح کنند. این کار می‌تواند به شیوه‌های مختلف صورت گیرد؛ فقط باید سعی شود در این مرحله کلاس آرام باشد تا اگر دانش‌آموزی معنای کلمه‌ای را درست تشخیص نداده است، متوجه اشتباه خود شود و آن را تصحیح کند. مثلاً دبیر می‌تواند کلمات جدول را از ابتدا تا پایان، یکی یکی به ترتیب بخواند و از دانش‌آموزان بخواهد که معنای هر کلمه را به‌طور دسته‌جمعی بگویند؛ به این ترتیب، هم کلماتی که از قبل معنا شده‌اند و هم کلماتی که دانش‌آموزان معنای آن‌ها را نوشته‌اند، معنا می‌شوند. فایده‌ی خواندن همه‌ی کلمات جدول این است که اولاً، معنای هر کلمه بیان می‌شود و این خود نوعی آموزش است؛ ثانیاً، چون کلمات به‌طور منظم خوانده می‌شوند، مسئله‌ی جلو و عقب خواندن یا جاافتادن کلمات پیش نمی‌آید. البته، از شیوه‌های دیگر نیز می‌توان استفاده کرد؛ به شرط آن که کار در نهایت آرامش، دقت و در کم‌ترین زمان ممکن انجام گیرد.

پ - تمرین جدول: پس از این که جدول، تصحیح و معنای هر کلمه مشخص شد، دبیر می‌تواند به‌منظور به‌خاطر سپاری نسبی معنای کلمات و آماده کردن دانش‌آموزان برای انجام دادن مراحل بعدی تدریس مفاهیم، به شیوه‌های مختلف معنای کلمات را با دانش‌آموزان تمرین کند. این کار را می‌توان به صورت انفرادی یا دسته‌جمعی انجام داد. می‌توان یک بار کلمات را به ترتیب از ابتدا تا پایان جدول یکی یکی خواند تا دانش‌آموزان معنای هر یک را بگویند یا این کار را با پرسش از کلمات به صورت نامرتب تکرار کرد. به‌منظور ایجاد تنوع، برانگیختن دقت و تقویت مهارت دانش‌آموزان، اگر در این مرحله، معنای کلمات را به صورت شفاهی بگویم تا دانش‌آموزانی که آمادگی بیشتری دارند خود آن کلمه قرآنی را بگویند، اشکالی ندارد؛ فقط باید توجه داشته باشیم که این گونه پرسش کردن (فارسی به عربی) منحصرأ در چنین زمانی بدون اشکال است و در هیچ زمان دیگری چه به صورت شفاهی و چه به صورت کتبی نباید از دانش‌آموزان ترجمه از فارسی به عربی پرسش شود. اگر دبیر تشخیص دهد در این مرحله نیز این کار مفید نیست، انجام دادن آن ضرورتی ندارد.

پس از انجام دادن مراحل فوق، تدریس جدول کلمات به پایان می‌رسد. به این سه مرحله، در مجموع حداکثر ۵ تا ۷ دقیقه وقت اختصاص داده می‌شود. لزومی ندارد دبیر از قبل تعیین وقت کند بلکه نظارت او بر حسن اجرای این مراحل موجب می‌شود که این فعالیت به‌طور طبیعی در ظرف چنین مدتی انجام شود.

۲- جدول ترکیب‌ها: آموزش این جدول مهم‌ترین بخش تدریس مفاهیم است؛ از این رو برای انجام دادن مراحل تدریس به شرحی که خواهد آمد باید به میزان مورد نیاز وقت اختصاص داد.

این میزان می‌تواند از ۲۰ تا ۳۰ دقیقه باشد. این مراحل به شرح زیر است :

الف - نوشتن معنای ترکیب‌ها: از دانش‌آموزان می‌خواهیم به صورت گروهی (گروه‌های ۲

یا ۳ نفره) یا انفرادی، معنای هر ترکیب را جلوی آن در کتاب خود بنویسند. به دانش‌آموزان می‌آموزیم که معنای ترکیب‌ها را به صورت تحت‌اللفظی (کلمه به کلمه) بنویسند. دانش‌آموزان به تدریج و به‌طور طبیعی می‌آموزند که ترجمه‌های خود را معمولی و روان بنویسند ولی نباید در این امر اصرار ورزید بلکه آنچه اهمیت دارد، کسب توانایی ترجمه‌ی تحت‌اللفظی است. هر دانش‌آموز با توجه به توانایی‌اش در زبان فارسی این مسیر را خودبه‌خود طی می‌کند و با مشورت افراد هم‌گروه یا حدس و توان خود مطالبی را که به نظرش می‌رسد، در کتاب خود می‌نویسد. گاهی برخی از دانش‌آموزان به دلایل مختلف، فقط معنای ترکیب‌ها را در ذهن مرور و در کتاب چیزی نمی‌نویسند. این کار صحیح نیست و می‌تواند موجب ضعف یا از میان رفتن اعتماد به نفس آن‌ها شود. دبیر باید از آن‌ها بخواهد به هر میزان که می‌توانند، ترکیب‌ها را معنا کرده و در کتاب خود بنویسند. او در این زمان در کلاس گردش می‌کند و با نظارت بر کار دانش‌آموزان، ضمن راهنمایی آنان، اشکالات احتمالی‌شان را برطرف می‌سازد. بسیار مناسب است که در صورت نیاز، دبیر به گروه یا افراد ضعیف‌تر کمک کند و مثلاً به آن‌ها بگوید: عزیزم، ترکیب «لِقَوْمِهِ» از چند کلمه تشکیل شده است با راهنمایی لازم، آن‌ها متوجه می‌شوند که این ترکیب از سه کلمه‌ی «لِ + قَوْمٌ + هِ» تشکیل شده است و بنابراین، معنای آن می‌شود «برای قومش» یا «برای قوم او». در این مرحله، دبیر می‌تواند به هر شکل که مناسب می‌داند، گروه‌ها یا افراد را راهنمایی کند. یکی از موارد مراجعه به جدول لغات پایان کتاب (لغت‌نامه)، در همین زمان است؛ یعنی، دبیر برای دانش‌آموزان توضیح می‌دهد که ممکن است گاهی معنای کلمه‌ای را فراموش کنید؛ در این صورت نباید اصلاً نگران شوید؛ زیرا با مراجعه به جدول لغات پایان کتاب و پیدا کردن کلمه‌ی موردنظر، می‌توانید معنای آن را ببینید. دبیر در همین زمان چگونگی پیدا کردن یک کلمه را از جدول پایان کتاب برای دانش‌آموزان توضیح می‌دهد.

این مرحله که ممکن است حدود ۱۰ دقیقه طول بکشد، با نظارت دقیق دبیر و سرکشی به همه‌ی گروه‌ها و راهنمایی‌های لازم و کسب اطمینان از این که تقریباً بیشتر دانش‌آموزان، ترکیب‌ها را معنا کرده‌اند، به پایان می‌رسد.

ب - تصحیح جدول ترکیب‌ها: این بخش از تدریس مفاهیم نیز اهمیت ویژه‌ای دارد و اگر به

طور کامل و صحیح صورت گیرد، عمده‌ی یادگیری و آموزش انجام شده است و دانش‌آموزان در حل سایر تمرین‌ها به ویژه تمرین «انس با قرآن در خانه» مشکلی نخواهند داشت. تصحیح جدول به شیوه‌ی زیر انجام می‌شود.

از یکی از دانش‌آموزان می‌خواهیم تا اولین عبارت جدول را همراه با معنایی که نوشته است، بخواند. دانش‌آموزان باید عبارت قرآنی را با دقت، حوصله و صحیح بخوانند. نباید تصور کرد که در این هنگام که مفاهیم، تدریس و تمرین می‌شود، صحیح خواندن متن عبارت قرآنی اهمیت ندارد بلکه کاملاً برعکس، دانش‌آموزان باید عملاً بیاموزند که همیشه قرآن و عبارات قرآنی را صحیح و تاحد ممکن، زیبا بخوانند. از این رو، اگر عبارت غلط خوانده شود، تذکر می‌دهیم که دانش‌آموز یک بار دیگر عبارت را با دقت بخواند یا به شیوه‌های مناسب دیگری که قبلاً توضیح داده شده است، رفع اشکال می‌کنیم. پس از آن که عبارت قرآنی به‌طور صحیح خوانده شد، از همان دانش‌آموز می‌خواهیم تا معنایی را که قبلاً نوشته است، بخواند. اگر معنا صحیح باشد، با تشکر از این دانش‌آموز و کمی مکث و گرفتن تأیید از سایر دانش‌آموزان چند لحظه فرصت می‌دهیم که اگر دانش‌آموزی نیازمند تصحیح است، ترجمه‌ی خود را تصحیح کند. در این قسمت، باید به نحوی عمل شود که دانش‌آموزان منتظر شنیدن ترجمه‌ی صحیح، از زبان معلم نباشند بلکه هنگام شنیدن ترجمه از زبان دوست خود، دقت کرده و در تشخیص درستی یا نادرستی آن به‌طور فعال شرکت کنند. از این رو معلم باید با حوصله به دانش‌آموزان فرصت دهد که هرگونه سؤالی درباره‌ی ترجمه‌ی این ترکیب دارند، بیان کنند و تا حد ممکن از سایر دانش‌آموزان بخواهد که به پرسش‌های دوستان خود پاسخ دهند. این شیوه‌ی عمل، بر اعتماد به نفس دانش‌آموزان می‌افزاید و مانع گفت‌وگوهای نابجای دانش‌آموزان با یکدیگر و شلوغی کلاس می‌شود.

اگر ترجمه‌ی ارائه شده صحیح یا کامل نباشد، از دانش‌آموزی که آن را بیان کرده است، به‌خاطر خواندن صحیح عبارت قرآنی یا آن بخش از ترجمه‌اش که صحیح بوده است تشکر می‌کنیم و از دانش‌آموز دیگری می‌خواهیم تا ترجمه‌ی خود را بخواند. این کار با پرسش و پاسخ از دانش‌آموزان ادامه پیدا می‌کند تا پاسخ صحیح روشن شود. آن‌گاه دانش‌آموز دیگری عبارت دوم و ترجمه‌ی آن را می‌خواند و به روش گفته شده عمل می‌شود تا همه‌ی عبارات این جدول پایان پذیرد.

چند تذکر مهم

در تکمیل و تصحیح جدول ترکیب‌ها نکات مهمی وجود دارد که در این جا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

اول: دبیر محترم نباید به هیچ وجه ترجمه عبارت‌ها و ترکیب‌های قرآنی را به دانش‌آموزان دیکته کند. این روش نادرست نه تنها زمینه‌ی یادگیری صحیح را فراهم نمی‌آورد بلکه مانع علاقه‌مندی دانش‌آموزان به درک و فهم قرآن کریم می‌شود.

دوم: گاهی برای درک روشن‌تر معنای تحت‌اللفظی باید کلماتی اضافه شود. برخی از این کلمه‌ها بیشتر تکرار می‌شوند؛ مانند کلمه‌ی «را» یا افعال ربطی مانند «است، هستم، هستی، ...» دبیر محترم باید ضمن اطمینان دادن به دانش‌آموزان که نوشتن این‌گونه کلمه‌ها غلط به حساب نمی‌آید، به تدریج موارد کاربرد آن‌ها را به ایشان بیاموزد.

سوم: برای آموزش مفاهیم، ترکیب‌ها و عبارت‌هایی انتخاب شده است که پس از ترجمه‌ی تحت‌اللفظی، معنا و مفهوم آن‌ها روشن و مشخص می‌شود ولی با وجود این، برخی از آن‌ها چنین نیست. مفهوم این‌گونه ترکیب‌ها با پرسش از دانش‌آموزان باید برای آن‌ها روشن شود؛ مثلاً در ترکیبی آمده است؛ «فِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ»؛ دانش‌آموزان معنا می‌کنند «در آسمان روزی شما» یا «در آسمان روزی شماست» ولی ممکن است برخی از آن‌ها یا حتی همه متوجه منظور این عبارت نشوند؛ از این رو، مثلاً از دانش‌آموزان سؤال می‌کنیم: «بچه‌ها، روزی شما در آسمان است» یعنی چه؟ ممکن است برخی از آن‌ها پاسخ‌هایی بدهند. آن‌ها را تشویق کرده و در صورت نیاز، این پاسخ‌ها را تکمیل و تصحیح می‌کنیم.

چهارم: گاهی برخی از ترکیب‌ها یا عبارت‌ها، برای طرح یک تذکر اخلاقی یا اعتقادی بسیار مناسب است و معلم تشخیص می‌دهد که خوب است نکته‌ای در این باره بیان کند. این خوب است؛ به شرط آن که اولاً، توضیحات معلم از یکی دو دقیقه بیشتر طول نکشد (که هم بچه‌ها خسته نشوند و هم وقت فعالیت‌های اصلی تر گرفته نشود)؛ ثانیاً، این موارد زیاد نباشد. در صورتی که دبیر محترم در ذیل هر عبارت، به بیان ملاحظات تفسیری و ... اقدام کند، غرض اصلی درس نقض خواهد شد.

پنجم: دانش‌آموزان در دروس اولیه، معمولاً در معنا کردن ضمایر یا حروف اضافه دچار اشتباه می‌شوند. این امر طبیعی است و تا دست‌یابی آنان به ترجمه‌ی صحیح و پرهیز آنان از جابه‌جا معنا کردن کلمات باید حوصله کرد. گاهی نیز می‌توان در حین انجام دادن مرحله‌ی تصحیح جدول، مثلاً یک ضمیر (مانند هم یا کم) را که دانش‌آموزان در معنای آن دچار اشتباه می‌شوند، با اسم‌های مختلف ترکیب کرد تا آنان به‌طور دسته‌جمعی و شفاهی معنای آن‌ها را بیان کنند. به کار بردن این شیوه‌ها هم موجب رفع خستگی دانش‌آموزان می‌شود و هم معنای کلمات پرکاربرد را در ذهن آنان تثبیت می‌کند.

۳- حل تمرین سوم: این تمرین در دروس مختلف به شکل‌های گوناگونی آمده است مانند پرسش‌های دوگزینه‌ای، تشخیص ترجمه‌ی هر عبارت از میان چند ترجمه، کامل کردن ترجمه، تشخیص بخش نادرست یک ترجمه و تصحیح آن، تکمیل عبارت‌های قرآنی یا کلمات داده شده و ...

در این تمرین، موضوع جدیدی برای یادگیری لحاظ نشده است بلکه با ارائه شیوه‌های متنوع سعی بر این است که آموخته‌های دانش‌آموزان، تمرین و یادآوری شود. روش کلی تدریس این تمرین به این صورت است که معلم باید ابتدا از دانش‌آموزان بخواهد که به صورت گروهی یا انفرادی تمرین را حل کنند و خود او مانند قبل، در کلاس گردش کرده و ضمن نظارت بر فعالیت دانش‌آموزان، در صورت نیاز آن‌ها را راهنمایی کند. پس از آن که بیشتر دانش‌آموزان تمرین را حل کردند، معلم توجه آن‌ها را به تصحیح تمرین جلب می‌کند.

تصحیح این تمرین، مانند تصحیح جدول شماره‌ی دو (ترجمه ترکیب‌ها) انجام می‌شود و هر دانش‌آموز یک شماره از عبارات‌های این تمرین را می‌خواند و پاسخ می‌دهد. نکات، مراحل و مسائلی که در جدول شماره‌ی دو بیان شد، همه در تصحیح این تمرین نیز باید مورد توجه قرار گیرد. نکته‌ی قابل ذکر این که دبیر محترم می‌تواند با توجه به میزان وقت مقرر برای تدریس بخش مفاهیم (کار در کلاس)، این تمرین را در زمان کمتر یا با توضیح بیشتر و در زمان طولانی‌تر تدریس کند؛ مثلاً اگر این تمرین از نوع پرسش‌های دوگزینه‌ای است، در صورتی که به توضیح خاصی نیاز نیست می‌توان به گرفتن پاسخ صحیح اکتفا کرد و علاوه بر این، علت و تفاوت دو گزینه را که یکی صحیح و دیگری غلط است، از دانش‌آموزان پرسید تا ضمن بیان این توضیحات، مطالب قبلی نیز یادآوری و تمرین شود.

۴- حل تمرین (جدول) چهارم: این تمرین تقریباً در همه‌ی دروس، به بیان برخی قواعد ساده و پرکاربرد مفاهیم اختصاص دارد. باید توجه کرد که درس قرآن در مقام بیان قواعد صرفی یا نحوی زبان عربی نیست؛ زیرا بیان این‌گونه مطالب برعهده‌ی درس عربی است. از این رو، این‌گونه قواعد پیش از آن که در درس عربی طرح شوند، در درس قرآن مورد استفاده و تمرین قرار نمی‌گیرند. البته برخی از قواعد مانند شناخت کلمات هم‌خانواده که بسیار ساده است، با توجه به توانایی دانش‌آموزان در تشخیص این‌گونه کلمات (که در دوره‌ی ابتدایی و در درس فارسی کسب شده) در این درس گنجانده شده است.

روش کلی انجام دادن این تمرین مانند دو تمرین قبلی است. در حل این تمرین، توجه به این نکته ضروری است که معلم نباید به بیان قاعده‌ی موردنظر بپردازد بلکه دانش‌آموزان با مشاهده‌ی الگوی ارائه شده، تمرین را حل می‌کنند و معمولاً موضوع آن قدر ساده است که این کار به راحتی و با توجه به الگو، انجام می‌گیرد. البته در صورتی که معلم در پرسش‌های شفاهی یا کتبی از این تمرین سؤال کند، حتماً باید در امتحان نیز مانند کتاب یک الگو ارائه دهد و آن‌گاه سؤال موردنظر را طرح کند.

پس از پایان تدریس مفاهیم، برای انجام دادن تکلیف مفاهیم که عمدتاً شامل بخش دوم (ب) تکلیف «انس با قرآن در خانه» است، به دانش‌آموزان تذکر می‌دهیم.

۳- روش آموزش موضوعات شناخت قرآن

- ۱- قبل از آغاز تدریس بخش شناخت قرآن، دبیر محترم درباره‌ی اهداف مباحث شناخت برای دانش‌آموزان توضیحات لازم را بیان می‌کند تا آنان با اهداف و فلسفه‌ی طرح مباحث مختلف شناخت‌آشنایی لازم را پیدا کنند.
  - ۲- دبیر محترم، روش تدریس بخش شناخت را به‌طور مختصر برای دانش‌آموزان بیان می‌کند.
  - ۳- در آغاز تدریس هر موضوع، دبیر محترم توضیحات مختصری می‌دهد و گاهی نیز به تشخیص خود، قسمتی از متن را می‌خواند.
  - ۴- متن شناخت توسط یک نفر از دانش‌آموزان خوانده می‌شود (طوری برنامه‌ریزی شود که دانش‌آموزان برای خواندن مباحث به‌طور تصادفی انتخاب شوند).
  - ۵- پس از خواندن متن، می‌توان با طرح **سؤالات واگرا**، با دانش‌آموزان درباره‌ی آن، به گفت‌وگو پرداخت و از طریق **بارش فکری**، به سؤالات آنان پاسخ داد.
  - ۶- می‌توانید از دانش‌آموزان بخواهید که برای تکمیل مباحث شناخت، تحقیقات دسته‌جمعی یا انفرادی انجام دهند و در فرصت‌های پیش آمده در کلاس درباره‌ی آن به گفت‌وگو بپردازند.
  - ۷- تشویق کردن دانش‌آموزان به فعالیت‌های قرآنی خارج از کلاس می‌تواند زمینه‌ی انس بیشتر آن‌ها را با قرآن کریم فراهم آورد.
  - ۸- از دانش‌آموزان بخواهید درباره تصاویر موجود در کتاب گفت‌وگو کنند؛ شما نیز توضیحات آن‌ها را کامل کنید یا زمینه‌ی تحقیق را برای آنان فراهم آورید.
- تذکر:** بسیار مناسب است دبیر محترم درباره‌ی موضوعات شناخت، مطالعات خارج از کتاب و تکمیلی داشته باشد.

روش ارزش‌یابی از پیشرفت تحصیلی

پرسش و ارزش‌یابی درس قرآن مانند سایر دروس دوره‌ی راهنمایی به دو صورت مستمر و پایانی انجام می‌شود. مطابق آیین‌نامه‌ی مصوب شورای عالی آموزش و پرورش، پرسش و ارزش‌یابی مستمر در بخش قرائت، به صورت شفاهی و در بخش مفاهیم با تشخیص معلم می‌تواند به هر دو صورت شفاهی یا کتبی انجام شود و ارزش‌یابی پایانی قرائت به صورت شفاهی و مفاهیم به صورت کتبی خواهد بود. شیوه‌ی این ارزش‌یابی در دو بخش مستمر و پایانی به صورت زیر است.

پرسش و ارزش‌یابی مستمر

الف - قرائت: برای ارزش‌یابی مستمر از شیوه‌های مختلف می‌توان بهره جست که نمونه‌ای

از آن‌ها به شرح زیر توصیه می‌شود.

- ۱- آیات هر درس در جلسه‌ی بعد، از دانش‌آموزان پرسش می‌شود.
- ۲- هر دانش‌آموز حداقل ۲ سطر و حداکثر ۴ سطر می‌خواند تا از تعداد بیش‌تری پرسش شود و تقریباً هر ۷ تا ۱۰ نفر یک دور، آیات درس را می‌خوانند.
- ۳- سعی شود ابتدا افرادی که تسلط بیش‌تری بر قرائت دارند و سپس دیگران، بخوانند.
- ۴- عبارات‌های بلند یا مشکل را افراد قوی‌تر و عبارات‌های کوتاه یا آسان را دیگران بخوانند.
- ۵- نیمی از نمره‌ی ارزش‌یابی درس قرآن به قرائت تعلق دارد ولی بهتر است نمره‌ی قرائت از ۲۰ منظور گردد و سپس، در پایان نیم‌سال با ۲۰ نمره مفاهیم معدل‌گیری شود.
- ۶- در صورتی که نمره از ۲۰ منظور می‌شود، برای هر اشتباه روخوانی یک امتیاز کسر شود ولی اگر دانش‌آموز قبل از تذکر معلم، اشتباهش را تصحیح کند امتیازی از او کسر نشود.
- ۷- اگر در یک کلمه چند حرکت و علامت یکجا اشتباه شود؛ فقط یک اشتباه محسوب می‌شود. هم‌چنین در صورت تکرار یک نوع اشتباه نیز فقط یک امتیاز کسر می‌شود.
- ۸- به هر دانش‌آموزی که آیات درس را با صوت زیبا و شبیه نوار یا با تلفظ صحیح حروف خاص عربی و رعایت قواعد مهم تجوید بخواند یا برخی از آیات دروس را حفظ کند، تا دو امتیاز تشویقی تعلق می‌گیرد.
- ۹- هر دانش‌آموزی که در تقویت قرائت هم‌گروهی خود به‌طور مؤثر تلاش نماید یا آیات درس را خوش‌نویسی، تذهیب و نقاشی کند، به‌عنوان بخشی از فعالیت خارج از کلاس امتیاز می‌گیرد.
- ۱۰- برای تشویق بیش‌تر دانش‌آموزانی که به‌طور چشمگیر و فوق‌العاده تلاش می‌کنند، مناسب است که در صورت امکان، جوایزی از سوی مدرسه یا اولیای دانش‌آموزان فراهم شده و به شیوه‌ی

مناسب یا در مراسمی خاص به آنان اهدا شود. البته باید به تلاش افراد ضعیف‌تر نیز مانند تلاش افراد ممتاز کاملاً توجه داشت و آنان را نیز تشویق کرد. به‌طور کلی، مبنای نمره و تشویق باید فعالیت و پیشرفت هر دانش‌آموز متناسب با توان و استعداد خود او باشد.

ب- مفاهیم: پرسش‌های مستمر بخش مفاهیم براساس قسمت «ب» انس با قرآن در خانه انجام می‌شود. در پایان تدریس مفاهیم، انجام تمرین در خانه را به دانش‌آموزان یادآوری می‌کنیم و در جلسه‌ی مربوط، چگونگی انجام دادن این تکلیف به شیوه‌ی مناسب کنترل می‌شود. البته این کنترل نباید آن‌چنان سخت و اضطراب‌آور باشد که دانش‌آموزان را به انجام دادن غیراصولی این تمرین (مانند نوشتن از روی سایرین یا موارد مشابه دیگر) وادارد و نه آن‌چنان همراه با بی‌توجهی باشد که با دانش‌آموزان منضبط و غیرمنضبط یکسان برخورد شود. معلمان محترم باید با درایت و تدبیر، دانش‌آموزان را - به‌ویژه کسانی را که کم‌توجهی می‌کنند - به انجام دادن این کار در خانه تشویق کنند. پس از بررسی تکلیف دانش‌آموزان، عبارت‌های قرآنی «انس با قرآن در خانه» از آن‌ها پرسش می‌شود. این کار را به شیوه‌های مختلفی می‌توان انجام داد؛ مثلاً ممکن است از دانش‌آموزی خواست که یک عبارت را از روی کتابی که ترجمه‌ی عبارت در زیر آن نوشته نشده است، بخواند و ترجمه کند ولی به‌نظر می‌رسد بهتر باشد هر دانش‌آموز، عبارت و ترجمه‌ی مربوط به آن را که قبلاً نوشته است، از روی کتاب خودش بخواند. در این‌جا چند نکته قابل توجه است.

۱- صحیح خواندن عبارت قرآنی اهمیت دارد و معلم برای دانش‌آموزان توضیح می‌دهد که صحت قرائت، نمره و امتیاز دارد.

۲- اگر ترجمه‌ی دانش‌آموز، شبیه ترجمه‌هایی باشد که معمولاً در بخش «کار در کلاس» می‌نویسند (تحت اللفظی) و هم‌چنین صحیح باشد، تشویق می‌شود. معلم برای کسب اطمینان از میزان توانایی دانش‌آموز، می‌تواند از برخی ترکیب‌ها یا کلمات همین عبارت به‌طور شفاهی از او سؤال کند؛ مثلاً عبارت موردنظر چنین بوده است: «وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ» پس از آن که دانش‌آموز ترجمه عبارت را خواند، معلم می‌گوید: «لِنَفْسِهِ» یعنی چه؟ یا مثلاً ادامه می‌دهد: «این ترکیب از چند کلمه تشکیل شده است و هر یک به چه معناست؟» در این قسمت معلم می‌تواند از برخی ترکیب‌ها یا کلماتی که در بخش «کار در کلاس» همین درس یا حتی درس‌های قبل آمده است نیز پرسش کند. اگر دانش‌آموز در ترجمه‌ی عبارات قرآنی تلاش کافی نکرده باشد، معمولاً در پاسخ دادن به پرسش‌های شفاهی موفق نخواهد بود. به هر حال، با طرح چند پرسش، دانش‌آموز مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و ضمناً هر یک از عبارت‌های این بخش ترجمه می‌شود و سایر دانش‌آموزان می‌توانند ترجمه‌ی خود را در صورت نیاز تصحیح کنند. این کار ادامه می‌یابد تا همه‌ی عبارت‌های این بخش تمام شود.

۳- در پرسش و پاسخ عبارت‌های قرآنی این بخش، باید نکاتی را که در تصحیح جدول شماره‌ی دو کار در کلاس بیان شد، رعایت کرد؛ مثلاً لازم است از دیکته کردن ترجمه‌ی عبارات جداً پرهیز شود، ترجمه‌های صحیح پس از بیان دانش‌آموز، مجدداً توسط معلم بازگو نشود بلکه دانش‌آموزان با دقت در آنچه دوستشان می‌گویند، خود این کار را انجام دهند. البته طبیعی است گاهی دانش‌آموزان، تقدم و تأخر دارند که معلم با تدبیر لازم مشکل را حل می‌کند.

از آن‌جا که پرسش‌های شفاهی به شیوه‌های مختلفی انجام می‌پذیرد، لزومی ندارد برای نمره یا امتیاز دادن به دانش‌آموزان الگو و بارم‌بندی خاصی ارائه شود بلکه معلم می‌تواند با توجه به میزان توانایی دانش‌آموزان، نمره‌ای از ۲۰ به آنان بدهد. به‌ویژه از آن‌جا که همیشه پرسش مفاهیم با خواندن عبارت‌های قرآنی همراه است، این نمره می‌تواند بیانگر میزان توانایی قرائت و مفاهیم دانش‌آموزان باشد. به این ترتیب، هم تکلیف بخش مفاهیم درس قرآن حل می‌شود و هم توانایی دانش‌آموزان ارزیابی می‌گردد. توصیه می‌شود پس از تدریس و پرسش دو یا سه درس، دبیر محترم از دانش‌آموزان یک امتحان کوتاه و ساده از مفاهیم این چند درس به صورت کتبی بگیرد. این امتحان کتبی چند فایده دارد؛ از جمله این که در یادآوری دروس، تقویت توانایی دانش‌آموزان، انس و آشنا کردن آن‌ها با شیوه‌ی امتحان کتبی مفاهیم، ارزیابی نسبتاً دقیق همه‌ی دانش‌آموزان و... مفید است.

نکته‌ی مهم این که نباید تصور شود که نمره‌ی مستمر دانش‌آموزان لزوماً معدل همه‌ی نمراتی است که در طول یک نیم‌سال گرفته‌اند. معلم می‌تواند با توجه به روند پیشرفت ایشان، تنها نمرات بهتر آن‌ها را مدنظر قرار دهد.

ارزش‌یابی فعالیت‌های خارج از کلاس:

همان‌طور که می‌دانید، مطابق آیین‌نامه‌ی امتحانات، حداقل پنج نمره از نمره‌ی مستمر دانش‌آموزان به فعالیت‌های خارج از کلاس آن‌ها اختصاص دارد. برخی از این فعالیت‌ها در پیش‌گفتار کتاب‌های آموزش قرآن دوره‌ی راهنمایی بیان شده است. ضمناً می‌توان علاوه بر آن‌ها از حل تمرین‌های آزاد پایان کتاب که به بخش مفاهیم مربوط است نیز به‌عنوان فعالیت‌های خارج از کلاس استفاده کرد. در صورتی که نمرات مستمر دانش‌آموزان از ۲۰ حساب شود، پس از آن که نمره‌ی دانش‌آموزی مشخص شد، معلم می‌تواند این نمره را در $\frac{۳}{۴}$ ضرب کرده و حاصل آن را با نمره‌ی فعالیت خارج از کلاس او جمع کند، تا نمره‌ی مستمرش به دست آید:

نمره‌ی مستمر یک نیم‌سال ۲۰ = (نمره‌ی فعالیت‌های خارج از کلاس ۵ + $۲۰ \times \frac{۳}{۴}$) (نمره‌ی پرسش‌های کلاس)

$$۱۷ \times \frac{۳}{۴} + ۴/۵ = ۱۲/۷۵ + ۴/۵ = ۱۷/۲۵ \quad \text{به‌عنوان مثال:}$$

ویژگی‌های یک دبیر موفق قرآن کریم

یکی از مباحثی که از دیرباز در حوزه‌ی تعلیم و تربیت اسلامی مورد توجه بوده، آداب تعلیم و تربیت است^۱. رعایت این آداب در هر درس بر معنویت و تأثیر آموزش می‌افزاید و طبعاً در خصوص درس قرآن، اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارد. دبیر قرآن می‌تواند با توجه و عمل به نکات ذیل که در چند بخش ارائه شده است، بر توفیقات خود بیفزاید^۲.

من نصیب نفسه للناس اماما

الف – ویژگی‌ها و خصلت‌های شخصی: وجود خصلت‌های نیکو در فرد، او را محبوب دیگران می‌سازد. ایجاد علاقه میان متربی و مربی زمینه را برای تربیت و تأثیرپذیری فراهم می‌کند. معلم قرآن باید در کسب کمالات فردی بکوشد و دانش‌آموزان خود را از یک الگو و مربی موفق بهره‌مند سازد. در این بخش به بیان پاره‌ای از مهم‌ترین این ویژگی‌ها می‌پردازیم. این نکات بیش‌تر ناظر به شأن شخصی فرد است؛ اعم از آن که معلم باشد یا نباشد.

۱- درون مایه‌ی ایمان، اخلاق نیکوست؛ همان‌طور که از پیامبر اکرم نقل شده است «انّی بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ» از این رو اموری هم‌چون سادگی و آراستگی، نظم و انضباط، گشاده‌رویی و خوش‌خلقی، گذشت و فداکاری، اقتدار و مهربانی، صبر و بردباری، فداکاری و دلسوزی هرچه بیش‌تر وجود شخص را آکنده ساخته باشد، زمینه را برای دست‌یابی او به توفیقات بیش‌تر فراهم می‌آورد.

۲- برخوردار از برخی توانایی‌ها یا مهارت‌های شخصی مانند مهارت در یکی از رشته‌های ورزشی یا هنری، علمی... موجب تکریم و تعظیم معلم در چشم دانش‌آموزان می‌شود و این امر بر تأثیرپذیری ایشان از شخصیت معلم می‌افزاید.

۳- عمل به آداب و رفتاری که از سوی اولیای دین توصیه و تأکید شده است؛ مانند: داشتن وضو در طول شبانه‌روز به‌ویژه در کلاس درس، آغاز کردن کارها با نام خدا و ذکر سلام و صلوات بر انبیا و اولیای الهی به‌ویژه پیامبر اکرم و ائمه‌ی معصومین – علیهم‌السلام – تلاوت روزانه‌ی قرآن کریم، رعایت آداب اسلامی پیش از خواب و... .

۴- یاد خدا، توکل بر او، امید به فضل و رحمت الهی، تمامی خیرها و توفیقات خود را از

۱- مشهورترین کتاب در این باب «منیة المرید فی آداب المفید و المستفید» اثر گران‌قدر شهید ثانی (ره) است که توسط دکتر سیدمحمد باقر حجتی با عنوان «آداب تعلیم و تربیت در اسلام» به فارسی ترجمه شده است.

۲- مطالب این بخش برگرفته از تجارب برخی معلمان موفق هم‌چنین کتاب‌های «تربیت آسیب‌زا» نوشته‌ی دکتر عبدالعظیم کریمی و «آداب تعلیم و تربیت در اسلام» است.

سوی خدا دانستن و سپاس و ستایش دائمی خدا، بذر محبت به خدا را در وجود انسان شکوفا می‌سازد، شجره‌ی طیبه‌ی توحید را به بار می‌نشانند و انسان را از درون به آرامش و کمال رهنمون می‌شود و بدیهی است که هر انسان موفق به این دستمایه نیازمند است.

ب- رفتار و آداب تربیتی: یک معلم غیر از ویژگی‌های شخصی، به‌عنوان معلم و در مقام تعلیم و تربیت باید از ویژگی‌هایی برخوردار باشد که او را در این امر موفق سازد. منابع دینی ما آکنده از این‌گونه معارف است که در این جا به برخی از مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود.

۱- محبت‌ورزی و خوش‌رفتاری: دانش‌آموز در دوره‌ی نوجوانی در اوج تأثیرپذیری است. او باید معلم خود را دوست داشته باشد تا از او الگو پذیرد. اگر می‌خواهید محبوب باشید، باید محبت بورزید. علاقه و محبت معلم به دانش‌آموز، خارهای وجود او را به گل تبدیل می‌کند. معلمی می‌تواند زمینه‌ی هدایت دانش‌آموزان را فراهم آورد که آن‌ها را هم‌چون فرزندان خود دوست بدارد و تا حد ممکن به ویژگی‌ها و شرایط خاص هریک توجه داشته باشد.

چنین معلمی به دانش‌آموزان احترام می‌گذارد و از کلمات و لحن محبت‌آمیز استفاده می‌کند. عصبانیت معلم، دانش‌آموزان را ناخشنود می‌کند و باعث دوری آن‌ها از معلم و دوری از درس قرآن می‌شود؛ بنابراین، در هیچ شرایطی فریاد کشیدن معلم سزاوار نیست. توجه همیشگی به آیه‌های زیر، روحیه‌ی خوش‌رفتاری را تقویت می‌کند:

* وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا
* وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ
* وَأَصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ

بقره ۸۳
آل عمران ۱۳۴
نحل ۱۲۷

۲- امیدواری به لطف خدا و امید دادن به آن: مؤمن همیشه به لطف خدا امیدوار است. دانش‌آموزان را به لطف و رحمت همگانی و همیشگی خدا امیدوار کنید و با بیان خاطرات، داستان‌ها، اشعار و ضرب‌المثل‌های زیبا آن‌ها را با نمونه‌هایی از این الطاف بی‌کران الهی آشنا سازید تا شاهد آثاری چون شادابی، نشاط و تحرک در ایشان باشید.

۳- عدل‌ورزی و پرهیز از تبعیض: توجه و محبت معلم به دانش‌آموزان باید عادلانه و حساب شده باشد. شاید معلم تحت تأثیر رفتار و شخصیت برجسته‌ی برخی دانش‌آموزان، علاقه‌ی قلبی بیش‌تری به آنان داشته باشد ولی باید نگاه و رفتار خود را به‌طور عادلانه میان آن‌ها تقسیم کند. نوجوانان به‌دلیل پاکی و لطافت روح، هیچ‌گونه رفتار دوگانه‌ای را برنمی‌تابند. برخوردهای

تبعیض‌آمیز مانند صحبت کردن در گوشی یا توجه بیش از حد به یکی از دانش‌آموزان، آثار منفی زیادی دارد و ممکن است سوءظن یا حسادت دانش‌آموزان دیگر را برانگیزد. حتی اگر زمانی از برخورد متفاوت گریزی نیست، باید تبعات آن را تا حد امکان کاهش داد.

۴- تقویت اعتماد به نفس: نوجوانان برای دستیابی به شخصیتی متعادل و ارزشمند نیازمند اعتماد به نفس هستند. یک مربی توانا، با برجسته کردن کردار و صفات خوب دانش‌آموزان، در آن‌ها روحیه‌ی اعتماد به نفس پدید می‌آورد و با تعافل عالمانه از کاستی‌ها و لغزش‌های ایشان، به آن‌ها عزت و کرامت می‌بخشد.

اظهار بی‌اعتمادی به یک دانش‌آموز، احساس نامطلوبی در او ایجاد می‌کند و اعتماد و پذیرش او را نسبت به معلم کاهش می‌دهد. منسوب کردن خصلتی بد به یک دانش‌آموز، واقعاً روحیه‌ی او را درهم می‌ریزد و ممکن است در دراز مدت، همان خصلت را در او پدید آورد. باید به دانش‌آموزان حسن‌ظن داشت و آن را بیان کرد؛ از خطاهای آن‌ها تا حد امکان چشم‌پوشی کرد و آن‌ها را به‌راستی و درستی تشویق نمود.

پ- رفتار و آداب آموزشی: انجام دادن هر کاری با آداب و آیین خاص همراه است. هرچه آن کار ارزشمندتر و مقدس‌تر باشد، توجه به این آداب ضروری‌تر است. برای مثال، اعمال عبادی که به قصد تقرب به خدا انجام می‌شود، آیین و آداب خاصی دارد. از جمله کارهای بسیار ارزشمند و مقدس از نظر اسلام، تعلیم و تربیت است؛ از این‌رو همیشه این امر با آداب خاصی انجام شده است. توجه به این آداب بر ماهیت معنوی و عبادی تعلیم و تعلم و آثار تربیتی آن می‌افزاید. در این قسمت، برخی از مهم‌ترین این آداب بیان می‌شود.

۱- رعایت آداب ظاهری و باطنی: خوب است هر کاری به‌ویژه کلاس درس را با نام و یاد خدا و گفتن «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» و ذکر سلام و صلوات بر پیامبر اکرم و خاندان پاک او آغاز کنیم. بنا بر روایات، صلوات، فرشتگان را نازل می‌کند، نفاق را از بین می‌برد، گناهان را می‌زداید و سلامت و تندرستی به‌بار می‌آورد. شایسته است معلم قرآن، همیشه و به‌ویژه در کلاس درس با وضو باشد و رعایت این ادب اسلامی را به دانش‌آموزان نیز بیاموزد.

معلم برای توفیق در تعلیم و تربیت باید پیوسته از خدای توانا کمک بخواهد و موفقیت‌های خود را از او بداند که «مَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ».

۲- تشویق دانش‌آموزان ضعیف‌تر، آن‌ها را به تلاش و پیشرفت امیدوار می‌کند. هر دانش‌آموز نقاط قوت خاص خود را دارد و معلم باید این نقاط را کشف کند و به او نشان دهد؛ مثلاً، اگر درسش ضعیف است ولی اخلاق و رفتار خوبی دارد، می‌توان برای پدر و مادرش کارت تبریکی فرستاد و به

آن‌ها برای داشتن فرزندی با اخلاق و رفتار خوب تیریک گفت.

۳- هنر معلم، پرورش احساس نیاز به علم و تقوا در دانش‌آموز است.

آب، کم‌جو، تشنگی آور به دست تا بجوشد آبت از بالا و پست

۴- اصیل‌ترین روش‌های تربیتی، طبیعی‌ترین، ساده‌ترین و صمیمی‌ترین آن‌هاست. انسان تا دست به عمل نزند، نمی‌آموزد؛ عمل نیز با اشتباه همراه است. دانش‌آموزان را به تلاش و اقدام تشویق کنید تا از اشتباه کردن نهراسند. به‌علاوه، **چگونگی درس گرفتن از اشتباهاتشان** را به آن‌ها بیاموزید.

۵- معلم باید برای هماهنگ کردن روش‌های آموزشی، خانواده‌ی دانش‌آموزان را از طریق جلسات توجیهی یا خبرنامه‌ی مدرسه از اقدامات، روش‌ها و نظریات خود مطلع سازد.

۶- خوب سؤال کردن، نیمی از دانش است. ذهن کودک را پرسشگر بار بیاورید و به او بیاموزید با تفکر درباره‌ی پرسش‌های خویش، آن‌ها را به بهترین شکل بیان کند.

۷- کیفیت ارائه‌ی مطالب و مفاهیم، مهم‌تر از کمیت آن است. پیام‌های شما هر چند اندک اما با کیفیت مؤثر، بهتر از صحبت‌های طولانی و خسته‌کننده است.

۸- بدیهی است اداره موفق یک کلاس به رعایت روش‌ها و فنون تدریس و کلاس‌داری نیز نیازمند است. دبیران محترم عموماً با این روش‌ها آشنایی دارند و شرح مفصل آن‌ها را نیز می‌توان در کتاب‌های مربوط جست‌وجو کرد.